<--- Öppna Bokmärken - Innehållsförteckn
Sökning med Ctrl+Shift+F

TACITUS'
MINDRE SKRIFTER

DIALOGUS DE ORATORIBUS
AGRICOLA OCH GERMANIA

I SVENSK ÖVERSÄTTNING MED
INLEDNINGAR OCH ANMÄRKNINGAR

AV

Per Persson

STOCKHOLM

P. A. Norstedt & Söners
Förlag

Med tanke på Rösaring PerPersson har många intressanta kommentarer och utvikningar till texten. Boken är tryckt 1929 och skannad med Adobe Acrobat (extra noggrannhet) (ej för redigering) av Börje Sandén 2011-07-05

ALLMÄN INLEDNING.

P. CORNELIUS TACITUS, författaren till de tre skrifter, av vilka i det följande skall ges en svensk tolkning, var född omkring 55 e. Kr. Han inträdde under Vespasianus' regering (69—79) på ämbetsmannabanan, där han avancerade under Titus (79—81) och ytterligare under Domitianus (81—96). 88 var han praetor och tillika quindecimvir sacris faciundis, i vilken dubbla egenskap han deltog i ledningen av den nämnda år av Domitianus föranstaltade sekularfesten. Efter förvaltningen av praeturen var Tacitus under fyra år frånvarande från Rom, enligt vad somliga förmodat, som ståthållare i Gallia Belgica. Efter återkomsten framlevde han de sista åren av Domitianus' regering, då dennes tyranni steg till sin höjdpunkt, i tillbakadragenhet. Först under Nerva (96—98) nådde han konsulatet (97). Sedermera förvaltade han under Trajanus (98—117) prokonsulatet över provinsen Asien. Hans död torde ha inträffat i början av Hadrianus' regering (117—138).

Tacitus har efterlämnat tre mindre skrifter: Dialogus de oratoribus (om det säkerligen oberättigade tvivlet på hans författarskap till denna skrift jfr den speciella inledningen till Dialogus), Agricola och Germania, samt två större historiska verk, av vilka dock blott delar äro bevarade: Historiae och Annales, de förra omfattande tiden mellan 69 och 96, de senare tiden mellan 14 och 68 e. Kr. Tiden för utgivningen av Dialogus är omtvistad. För min del är jag mest böjd att ansluta mig till de forskare, som förlägga skriften till slutet av Titus' regering, således till fördomitiansk tid. Dialogus skulle då vara ett ungdomsarbete av författaren, en frukt av hans första retoriska studier och tidigt började praktiska verksamhet som sakförare och talare (se vidare den speciella inledningen till Dialogus). Under det domitianska tyranniet avhöll sig Tacitus, efter vad han själv i början av Agricola antyder, från författarverksamhet. Först i början av Trajanus' regering 98 utgav han Agricola, en biografi över hans svärfader, och senare samma år Germania, en geografisk-

etnografisk skildring av Germanien och germanerna. Åtskilliga år senare utkommo Historiae och sist Annales, som väl fullbordades först under Hadrianus' regeringstid.

I senromersk tid och under medeltiden hörde Tacitus ej till de författare, som mera flitigt lästes och avskrevos. Vid renässansens början hade hans verk nästan råkat i förgätenhet, men under 13-, 14- och 1500-talen kommo de successivt i dagen, först de senare böckerna (11—16) av Annales och de därmed förbundna historieböckerna, sedan de mindre skrifterna och sist de första böckerna (1—6) av Annales. Här intresserar närmast de mindre skrifternas upptäcktshistoria, om vilken vi ha rätt goda underrättelser. Humanisten Poggio omtalar i ett brev till sin vän Niccolo Niccoli av d. 3 november 1425, att en munk från ett kloster i Germanien (att härmed avses klostret i Hersfeld, framgår av senare brev från Poggio och andra indicier) meddelat, att han funnit åtskilliga gamla skrifter, däribland Julius Frontinus och några okända verk av Tacitus. Munken hade upprättat och översänt en förteckning (inventarium) över skrifterna. En avskrift av inventariet synes ha blivit tillställd Antonius Panormita, som i ett brev till Guarino april 1426 ger närmare upplysning om de i inventariet förtecknade skrifterna. Han nämner utom Frontinus' De aquaeductibus Tacitus' Germania och Agricola, tilläggande om Dialogus: »et inventus est quidam dyalogus de oratore et est, ut coniectamus, Cor. Taciti» (författarnamnet synes alltså ha saknats i Panormitas källa), slutligen Suetonius' De grammaticis et rhetoribus. På nämnda inventarium jämte ett senare, av samma munk lämnat, grundar sig också en av Niccolo Niccoli för en till Germanien 1431 avresande påvlig legat utfärdad instruktion om gamla handskrifter, som borde eftersökas. Denna instruktion (Commentarium Nicolai Nicoli), som blivit vidfogad en Cicerohandskrift, kom i dagen 1913 (jfr E. Jacobs Wochenschrift f. klass. Philol. 1913, 701 f.). Där angivas bland annat de skrifter, som vore att finna »in monasterio hispildensi (= hersfeldensi)», vilka befinnas vara desamma, som anföras i Panormitas nyssnämnda brev, med tillägg av Ammiani Marcellini Rerum gestarum libri. Dialogus de oratoribus är även i Commentarium Nicoli anförd utan författarenamn. — Poggios bemödanden att förvärva den codex Hersfeldensis, vars innehåll enligt Decembrios nedan omtalade beskrivning utgjordes av Tacitus' mindre skrifter jämte Suetoniusfragmentet De grammaticis et rhetoribus, blevo, såsom av hans senare brev framgår, fruktlösa. Även den ovannämnda 1431 företagna resan ledde, såvitt man vet, ej till åsyftat resultat. Senare kom dock handskriften till Rom. Efter vad man vanligen antar, medfördes den dit av Enoch från Ascoli, som av påven Nicolaus V 1451 utskickats till de nordliga länderna för

att uppspåra grekiska och latinska handskrifter och som 1455 återvände till Rom. Beaktansvärda invändningar mot detta antagande ha dock blivit framställda, senast av R. P. Robinson i hans avhandling »De Fragmenti Suetoniani de Grammaticis et Rhetoribus Codicum Nexu et Fide» (Univ. of Illinois Press, 1922). Säkert är emellertid, att sekreteraren vid den heliga stolen Pier Candido Decembrio 1455 i Rom såg codex Hersfeldensis, enligt vad han själv betygat. Han gav också en ganska utförlig, ännu bevarad beskrivning av handskriften med angivande icke blott av de särskilda däri ingående skrifternas början och slut och omfång (motsvarande uppgifter om början och omfånget finnas även i Niccolos Commentarium), utan också av textens fördelning i två kolumner å varje sida. Handskriften innehöll enligt Decembrio: Tacitus' Germania, Agricola och Dialogus (vars författare här är uttryckligen angiven) samt Suetonius' De grammaticis et rhetoribus i nu nämnd ordning. Efter 1455 låg den nyförvärvade handskriften i flere år oanvänd. Innehavaren synes i spekulationssyfte tillsvidare ha behållit den för sig själv och icke tillåtit avskrivning. Agricola torde tidigast ha funnit en frikostig köpare och bröts då ut ur samlingen, varefter Agricolas tradition är skild från de övriga i codex Hersfeldensis ingående skrifternas. Härav förklaras, att i våra handskrifter till Tacitus' mindre verk Agricola i regeln icke är förenad med Dialogus och Germania. Den gamla, från 900-talet härrörande codex Hersfeldensis gick tidigt förlorad så när som på några blad av Agricolatexten, vilka 1902 återfunnos i Jesi (Aesis) i en greve Balleanis privatbibliotek tillhörig codex (codex Aesinas), se därom vidare inledningen till Agricola. I övrigt äro alla våra handskrifter till Agricola, Dialogus och Germania i närmare eller fjärmare led avkomlingar av Hersfeldensis (jfr inledningarna till de särskilda skrifterna).

I alla tre de av mig tolkade skrifterna ansluter sig min översättning i allmänhet till texten i den senaste Tacituseditionen i bibliotheca Teubneriana, ombesörjd av G. Andresen (II Historiae, Germania, Agricola, Dialogus, Lipsiae 1914.) I det följande förekommande ställcitat hänföra sig även till denna upplaga, dock att jag räknar efter kapitel och rad i kapitlet (ej på sidan).

De till översättningen av de särskilda skrifterna bifogade anmärkningarna avse huvudsakligen att meddela nödiga historiska upplysningar samt att klargöra tankegång och sammanhang. På textkritiska och grammatiska frågor ingår jag i allmänhet endast i största korthet. Jag skall ägna dem en grundligare behandling i en särskild skrift, som jag har under utarbetning och till vilken jag i anmärkningarna på några ställen hänvisar.

pryda de sig med hänsyn till sitt kall som krigare, pyntade för att verka på fiendernas ögon.[10]

39.

Semnonerna säga sig vara de äldsta och ädelbornaste av svеberna;[1] trovärdigheten bestyrkes genom ett religiöst bruk. På fastställd[2] tid sammankomma alla folk av samma blod, representerade av beskickningar, i en skog,[3] som hålles helig såsom invigd av fäderna och föremål för urgammal fruktan,[4] och med ett människooffer i samhällets namn,[5] fira de den rysliga inledningen till den barbariska ceremonien.[6] Det finnes även ett annat sätt att visa lunden[7] vördnad. Ingen beträder den utan att vara bunden med en boja,[8] såsom beroende och för att lägga i dagen gudomens makt.[9] Råkar han falla, så är det ej tillåtet[10] att resa sig och stiga upp: de rulla sig ut över marken.[11] Och hela den vidskepliga kulten[12] syftar därpå, att[13] folket leder sitt ursprung från detta ställe, att den allhärskande guden finnes där,[14] och att allt annat är underdånigt och underlydande under honom. Semnonernas anseende ökas av deras lycka: hundra distrikt bebos av dem,[15] och samfundskroppens storlek gör, att de tro sig vara svebernas huvudfolk.

40.

Däremot beror langobardernas berömdhet på deras fåtal;[1] omgivna av en mängd mycket starka folk trygga de sig ej genom undergivenhet utan genom strider och faror (genom tapperhet och djärvhet).[2] De efter dem följande reudignerna och avionerna och anglierna och varinerna och eudoserna och svardonerna och nuithonerna omgärdas av floder eller skogar.[3] Och det finnes ingenting anmärkningsvärt hos varje särskilt folk, utom att de gemensamt dyrka Nerthus, det är modren jorden,[4] och tro, att hon deltager i människornas angelägenheter och far in bland folken.[5] Det finnes på en ö i Oceanen en ej (av mänskligt bruk) orenad lund och i den en (åt gudinnan) helgad vagn, höljd i ett täcke; att beröra den är endast tillåtet för prästen.[6] Han märker att

pryda de sig med hänsyn till sitt kall som krigare, pyntade för att verka på fiendernas ögon.[10]

39.

Semnonerna säga sig vara de äldsta och ädelbornaste av svеberna;[1] trovärdigheten bestyrkes genom ett religiöst bruk. På fastställd[2] tid sammankomma alla folk av samma blod, representerade av beskickningar, i en skog,[3] som hålles helig såsom invigd av fäderna och föremål för urgammal fruktan,[4] och med ett människooffer i samhällets namn,[5] fira de den rysliga inledningen till den barbariska ceremonien.[6] Det finnes även ett annat sätt att visa lunden[7] vördnad. Ingen beträder den utan att vara bunden med en boja,[8] såsom beroende och för att lägga i dagen gudomens makt.[9] Råkar han falla, så är det ej tillåtet[10] att resa sig och stiga upp: de rulla sig ut över marken.[11] Och hela den vidskepliga kulten[12] syftar därpå, att[13] folket leder sitt ursprung från detta ställe, att den allhärskande guden finnes där,[14] och att allt annat är underdånigt och underlydande under honom. Semnonernas anseende ökas av deras lycka: hundra distrikt bebos av dem,[15] och samfundskroppens storlek gör, att de tro sig vara svebernas huvudfolk.

40.

Däremot beror langobardernas berömdhet på deras fåtal;[1] omgivna av en mängd mycket starka folk trygga de sig ej genom undergivenhet utan genom strider och faror (genom tapperhet och djärvhet).[2] De efter dem följande reudignerna och avionerna och anglierna och varinerna och eudoserna och svardonerna och nuithonerna omgärdas av floder eller skogar.[3] Och det finnes ingenting anmärkningsvärt hos varje särskilt folk, utom att de gemensamt dyrka Nerthus, det är modren jorden,[4] och tro, att hon deltager i människornas angelägenheter och far in bland folken.[5] Det finnes på en ö i Oceanen en ej (av mänskligt bruk) orenad lund och i den en (åt gudinnan) helgad vagn, höljd i ett täcke; att beröra den är endast tillåtet för prästen.[6] Han märker att

gudinnan är närvarande i sin helgedom och ledsagar henne i djup vördnad, när hon kommer åkande efter kor.[7] Då är det glada dagar, och alla ställen, som hon värdigas besöka och gästa, äro festprydda. Man går ej i krig, man anlägger ej vapen; allt järn är inlåst; fred och ro känner man blott då, älskar man blott då, ända till dess samma präst återinför gudinnan i helgedomen, sedan hon fått nog av samlivet med de dödliga.[8] Sedan tvås vagnen och täcket och, om man vill tro det, själva kultbilden i en avsides liggande sjö. Slavar förrätta tjänsten, men genast uppslukar dem samma sjö. Härav en hemlig skräck och en from ovetenhet om vad detta är, som blott de som skola dö få se.[9]

41.

Och den nu omtalade delen av svebiska folk sträcker sig till de mera avsides liggande trakterna av Germanien:[1] närmare (oss) ligger, för att jag nu må följa Donau, liksom nyss Rhen, hermundurernas rike, som varit romarna troget;[2] och därför äro de de enda germaner, som underhålla handelsförbindelser icke blott på stranden av Donau, utan även långt in (i det romerska riket), och detta i provinsen Raetiens mest ansedda koloni.[3] Var som helst gå de över floden och utan bevakning; och medan vi visa de andra stammarna blott våra vapen och våra läger, ha vi för dessa öppnat våra hus och villor, utan att de åtrått det.[4] I hermundurernas land upprinner Elbe, en berömd och fordom (för oss) välbekant flod; nu hör man blott talas om den.[5]

42.

Bredvid hermundurerna bo naristerna, och sedan följa marcomannerna och quaderna.[1] Främst stå marcomannerna i ära och styrka, och även själva landet, där de bo, har vunnits genom tapperhet, då en gång boierna fördrevos.[2] Men ej heller narister och quader äro vansläktade. Och detta är så att säga Germaniens framsida, såvitt den bildas av Donau.[3] Hos marcomanner och quader ha ända till vår tid bibehållit sig konungar av deras egen stam, Maroboduus' och Tudrus' frejdade släkt (numera fördraga

de även utländska konungar), men deras styrka och makt beror på romersk auktoritet; sällan understödjas de av våra vapen, oftare med penningar, och de äro ej därför mindre starka.[4]

43.

Baktill omgiva marsignerna,[1] cotinerna,[2] oserna[3] och burerna[4] marcomannerna och quaderna i ryggen.[5] Av dessa erinra marsigner och burer genom sitt språk och sitt yttre om sveberna. Beträffande cotinerna bevisar deras galliska, beträffande oserna deras pannoniska språk, att de icke äro germaner, ävensom den omständigheten, att de underkasta sig skatter. En del av skatterna påläggas dem såsom varande främlingar av sarmaterna, en del av quaderna; cotinerna få till råga på skammen även gräva upp järn.[6] Och alla dessa folk bebo blott i ringa mån slättland, i övrigt skogsmarker och bergshöjder.[7] Svebien delas nämligen och klyves av en fortlöpande bergssträckning,[8] bortom vilken bo en mängd stammar, av vilka den vidsträcktast utbredda är den lugiska,[9] som är splittrad i flera samhällen. Det är nog att nämna de starkaste: harier, helvaeoner, manimer, helisier, nahanarvaler.[10] Hos nahanarvalerna visas en lund med gammal kult.[11] Den ledes av en präst i kvinnlig utstyrsel,[12] men gudarna[13] kallar man med romersk omtydning Castor och Pollux.[14] Detta[15] är gudamaktens betydelse, namnet är Alci.[16] Inga bilder finnas,[17] intet spår av att kulten kommit utifrån;[18] dock dyrka de dem som bröder och som ynglingar.[19] Men för att återkomma till harierna,[20] så äro de oavsett[21] sin styrka, vari de överträffa de nyss uppräknade folken, trotsiga och hjälpa upp[22] sin medfödda vildhet genom konst och klokt val av tid; deras sköldar äro svarta,[23] deras kroppar färgade;[24] de välja kolmörka nätter för striderna[25] och genom själva det skräckinjagande och skugglika hos dödshären[26] väcka de fruktan, ity att ingen fiende[27] kan uthärda den sällsamma och så att säga underjordiska anblicken,[28] ty i alla strider besegras först ögonen.[29]

På andra sidan om lugierna bo goterna,[30] som styras av konungar, redan med något stramare tyglar än de övriga germanska

folken, dock ännu icke i högre grad än friheten medger.[31] Omedelbart vid Oceanen bo sedan rugier och lemovier, och utmärkande för alla dessa folk äro runda sköldar, korta svärd och undergivenhet gentemot sina konungar.[32]

44.

Härefter följa i själva Oceanen svionernas samhällen, som utom genom män och vapen äro starka genom flottor.[1] Fartygens form avviker (från den vanliga) däruti, att en i båda ändar befintlig förstäv bildar en till landning alltid färdig framsida. Man varken betjänar dem med segel eller fäster åror i rad vid sidorna. Roddverket är löst, som på vissa floder, och flyttbart på båda sidor, allteftersom omständigheterna fordra.[2] Hos dem har även rikedomen anseende, och därför härskar blott en, ej mera med några inskränkningar och med ovillkorlig rätt till lydnad (= att bliva åtlydd).[3] Och vapnen äro icke, som hos övriga germaner, i var mans hand, utan förvarade under uppsikt av en väktare, och detta en slav, emedan plötsliga infall av fiender hindras av Oceanen, och vidare beväpnades händer, om de äro sysslolösa, lätt förfalla till självsvåld. Förvisso ligger det ju i konungens intresse att varken sätta en ädling eller friboren, icke ens en frigiven som uppsyningsman över vapnen.[4]

45.

Bortom svionerna finnes ett annat hav, trögt flytande och nästan orörligt, varav jordkretsen omgives och omslutes, vilket bestyrkes därav, att den redan sjunkande solens sista glans varar till morgonen så klar, att den gör stjärnorna matta; att man dessutom hör ljudet av den ur havet uppdykande solen och ser hästgestalter och strålar kring huvudet, tillägger övertron. Ända dit och — ryktet är sant — blott dit sträcker sig världen.[1] Alltså bo nu vidare på högra stranden av svebiska havet aestiernas stammar omspolade av vågorna[2]; deras sedvänjor och utseende äro svebernas, men språket står närmare det britanniska.[3] De dyrka gudamodern.[4] Som symbol för sin vidskepliga tro bära de vildsvins-

bilder: detta gör lika väl som vapen och alla slags skyddsmedel en gudinnans dyrkare trygg även bland fiender.[5] Bruket av järn är sällsynt; vanligt det av påkar. Säd och övriga jordfrukter odla de med större uthållighet, än som överensstämmer med germanernas vanliga lättjefullhet.[6] Men de genomsnoka även havet, och de äro de enda av alla, som samla bärnsten, vilken de själva kalla glesum, bland grund och på själva stranden.[7] Men vilken dess natur är och på vad sätt den frambringas, är av dem, såsom varande barbarer, ej undersökt eller utrönt; ja den låg länge bland andra saker, som kastas upp ur havet, ända till dess vårt begär att pryda oss gav den rykte. Själva göra de intet bruk av den; i rått tillstånd samlas den, obearbetad föres den fram (ända till avsättningsorten), och undrande mottaga de betalning för den.[8] Emellertid kan man förstå, att det är trädsaft, enär vissa på land levande och till och med bevingade djur ofta här och där (med vissa mellanrum) lysa igenom, vilka invecklade i ämnet, medan det var flytande, sedan, då det hårdnar, stängas inne.[9] Jag skulle alltså tro, att det, liksom i Österlandets avsides liggande trakter, där rökelse och balsam utsvettas, så också på Västerns öar och i dess länder finnes skogar och lundar, mer än vanligt rika på safter, safter som utpressade av den i närheten befintliga solens strålar och i flytande tillstånd rinna ut i närmaste hav och genom stormarnas makt flöda ut över de motliggande stränderna.[10] Prövar man bärnstenens natur genom att föra eld intill den, så tändes den som furuved (torrved) och underhåller en fettig och starkt luktande låga; sedan blir den seg, så att den liknar beck eller harts.[11]

Till svionerna sluta sig omedelbart sitonernas stammar. I övrigt lika (de förra) skilja de sig från dem i ett avseende, nämligen däri, att deras härskare är en kvinna. Till den grad äro de vansläktade ej blott från friheten utan också från slaveriet.[12]

46.

Här är slutet på Svebien. Om jag skall räkna peucinernas, veneternas och finnarnas folk till germanerna eller sarmaterna, är

jag tveksam om.[1] Visserligen leva peucinerna, som somliga kalla bastarner, i avseende på språk och seder, boplatser och hus som germaner.[2] Orenlighet är kännetecknande för alla, och de förnäma leva i slö overksamhet; genom blandade äktenskap vanställas de något, så att de få utseende av sarmater.[3] Veneterna ha även upptagit mycket av deras (sarmaternas) seder[4]; ty alla skogar och berg, som resa sig mellan peucinerna och finnarna, genomströva de under idkande av röveri.[5] Dessa äro dock snarare att räkna till germanerna, emedan de både hava fasta bostäder och bära sköldar och glädja sig åt att bruka sina fötter och åt deras snabbhet. Allt detta är olika hos sarmaterna, som leva på vagnar och hästar.[6] Finnarna äro ovanligt råa, vederstyggligt fattiga: de hava inga vapen, inga hästar, inga hem; till föda tjäna dem (vilda) örter, till kläder hudar, som läger marken. Deras enda hopp står till deras pilar, som de av brist på järn förse med spetsar av ben.[7] Och samma jakt underhåller i lika mån män och kvinnor, ty kvinnorna ledsaga männen överallt och fordra sin andel av bytet. Och för de späda barnen finnes ingen annan tillflykt mot vilda djur och regn än att läggas i något slags flätning av grenar. Hit återvända de unga männen, detta är de gamles tillhåll.[8] Men de anse detta levnadssätt lyckligare än att gå och sucka på åkern, anstränga sig med att bygga hus och under hopp och fruktan omsätta sin och andras förmögenhet. Trygga gentemot människor, trygga gentemot gudar hava de uppnått det svåraste, att icke ens behöva önska sig något.[9] Det övriga faller redan inom fabelns område, att hellusier och etioner (oxioner) bära människors ansikten och uppsyn men djurs kroppar och lemmar. Detta skall jag såsom varande obestyrkt lämna oavgjort.[10]

För samma sak förekommer hos Quintilianus Inst. or. XI, 3, 160 uttrycket *retro agere: capillos a fronte contra naturam retro agere* »föra håret från pannan bakåt i strid mot naturen (den naturliga riktningen)».

9. I den motsvarande latinska texten läser man här vanligen: *ac saepe in ipso vertice religant.* Handskrifterna tillfoga *solo* efter *ipso: in ipso solo vertice.* Vanligen stryker man *solo,* som kan betraktas som en glossa till *ipso,* och väl knappast kan gälla som en pleonastisk förstärkning därav. Därefter växla i handskrifterna *religatur* och *religant* (*ligant*). De flesta handskrifterna ha *religatur,* och detta försvaras väl med rätta av Müllenhoff D. A. IV, 455. Hårknuten hade växlande plats (vanligen nedanför högra tinningen eller på själva hjässan).

10. »pyntade för att verka på fiendernas ögon» motsvaras i den latinska texten av *compti ut hostium oculis.* Lachmanns konjektur *comptius* i st. f. *compti ut* är tilltalande och har upptagits av många, men synes dock kunna umbäras.

39.

1. Med detta kapitel börjar redogörelsen för de särskilda svebiska folken. Tacitus talar först om semnonerna, det svebiska kärnfolket. Dessa hade sina boningsplatser öster om mellersta Elbe, mellan denna flod och Oder, i det nuv. Brandenburg. Namnets härledning är osäker. Semnonerna omtalas redan i *monumentum Ancyranum* till år 5 e. Kr. Efter första årh. e. Kr. nämnas de sällan i historien. Man antager, att de åtminstone delvis uppgått i alamannerna.

Jag upptager i r. 1 f. den i handskrifterna väl betygade läsarten: *vetustissimos se nobilissimosque Sueborum Semnones memorant.* Åtskilliga utgivare utelämna det efter *vetustissimos* följande *se. Semnones* blir då objekt till *memorant,* och som subjekt till detta kan underförstås *quidam:* somliga uppgiva, att semnonerna äro de äldsta etc. Men denna tydning avviker mera från den handskriftliga texten än den ovan förordade, och den ger ej bättre mening.

2. *stato* »fastställd» = regelmässigt återkommande.

3. Jfr k. 9, slutet, där Tacitus framhåller, att germanerna ej hade några tempelbyggnader, utan dyrkade gudarna i den fria naturen, i skogar och lundar.

4. Orden i r. 3 *auguriis patrum et prisca formidine sacram* bilda, såsom ofta observerats, en rätt tadelfri hexameter. Även annars har Tacitus i sin prosatext här och där inflätat sådana. Företeelsen har på senare tiden ofta varit föremål för diskussion, men till full enighet har man ej kommit. Att de ifrågavarande verserna alltigenom skulle vara oavsiktliga, är knappast sannolikt. Bland annat gäller detta den här förekommande versen, som väl passar in i den alltigenom poetiska framställningen. *formido* r. 3 är ett starkare ord än *timor* och *metus,* det betyder »rädsla», »skräck», spec. användes det ofta om vidskeplig eller religiös fruktan.

5. Den latinska texten lyder: *caesoque publice homine.* Med *caedere hominem* »slakta en människa, anställa människooffer» jfr *hominem occidere,* det vanliga uttrycket för »begå mord». *publice* »i samhällets namn, å samhällets vägnar». Den absoluta ablativen *caeso homine* anger här icke något föregående i förhållande till huvudhandlingen (*celebrant*), utan något samtidigt, en åtföljande omständighet (jfr ovan k. 37, a. 24, s. 234). Meningen är: i och med det att en människa offras, med offrande av en människa fira de den rysliga början av den barbariska ceremonien.

6. I slutet av r. 5 och början av 6 läses i den latinska texten: *celebrant barbari ritus horrenda primordia.*

ritus har här avseende på hela den religiösa festen, som inleddes av ett människooffer. På detta syftar *horrenda primordia* »den rysliga inledningen».

7. *luco* »lunden» betecknar här detsamma som förut *silva* och tjänar till omväxling med detta.

8. »utan att vara bunden med en boja» är översättning av *nisi vinculo ligatus*. Att här med *vinculum* menas ett verkligt band eller boja, kan knappast betvivlas. Jfr k. 31, 7 ff., där det om de tappraste av sveberna heter: *fortissimus quisque ferreum insuper anulum — — — velut vinculum gestat.* I förbigående kan nämnas, att Müllenhoff D. A. IV, 461, utgående från detta ställe och uttrycket *vinculo ligatus*, översatt namnet *Semnones* med »die gefesselten». Det skulle vara etymologiskt besläktat med fht., fs. *sīmo* »band». Dock måste detta anses osäkert redan på den grund att *i* i *simo* är långt.

9. Orden »såsom beroende och för att lägga i dagen gudomens makt» motsvaras i den latinska texten r. 7 f. av *ut minor et potestatem numinis prae se ferens.* *ut* är kausalt. *minor* betyder »underlägsen, beroende» (näml. av gudomen), jfr 36, 9, där ordet betecknar politiskt beroende, och Hor. Od. III, 6, 5 *dis te minorem quod geris imperas. numen* har avseende på den gudom, som troddes bo i den nyssnämnda lunden, väl samma gud, som i r. 10 betecknas som *regnator omnium* (= omnium rerum) *deus*, vilket förmodligen syftar på fht. *Ziu Zio*, ags. *tīw* (i sammansättningar), isl. *Tyr* (se vidare nedan). *prae se ferens: prae se ferre* betyder ofta »lägga i dagen, giva tillkänna». Presens partic. kan här som även annars understundom återges med finalsats: »för att lägga i dagen, visa». Presens partic. betecknar ju något pågående, ännu icke avslutat och innehåller så till vida även ett futuriskt moment. Härav förklaras, att det ibland kan återges med en finalsats, jfr t. ex. Livius 21, 6, 2 *legati a Saguntinis Romam missi auxilium — — — orantes.*

10. »det är tillåtet» uttryckes med *licet* eller genom omskrivning med *esse* och partic. *licitus*.

11. Den motsvarande latinska texten lyder: *per humum evolvuntur. per* uttrycker här utbredning över och kan återges med »(fram-)över», »(hän-)över».

12. »den vidskepliga kulten» = *superstitio*. Detta ord användes av Tacitus ofta om icke-romerska religioner och kulter, t. ex. judendomen och kristendomen.

13. »syftar därpå att» återger den latinska textens: *eo respicit tamquam. tamquam* motsvarande gr. *ὡς* tjänar ofta att införa en subjektiv grund eller, som här, en subjektiv mening.

14. »den allhärskande guden» = regnator omnium deus. Syftar, som redan ovan antytts, antagligen på: fht. *Ziu Zio*, isl. *Tyr* etc.

Detta germanska namn hör väl etymologiskt närmast tillsammans med fornind. *dyāúṣ*, gr. *Ζεύς*, lat. *Iu(p)piter* (av **dieu-pater* vokat.). Till samma rot hör också lat. *dies*. Det ifrågavarande gudanamnet betydde egentligen »himmel, dag» och betecknade vidare en himmelens och dagens gud. Hos greker och romare utvecklade sig härur en övergud, och även hos germanerna torde ifrågavarande gud från början ha spelat denna roll. Ett minne därav ligger kanske i det här använda uttrycket *regnator omnium deus*. Men i allmänhet blev hos germanerna av den gamla himmelsguden en krigsgud, som hos de krigiska germanerna visserligen också hade en viktig funktion, men dock blott en specialfunktion. Som krigsgud identifieras Ziu i k. 9, r. 2 f. med den romerske Mars.

15. Jag läser i r. 12 *centum pagi is* (= ab iis) *habitantur; is* (= iis) är dat. agentis, jfr ovan k. 16, 1 *nullas Germanorum populis urbes habitari.* Vanligen skriver man: *centum pagis habitant.* I handskrifterna läses *centum pagis habitantur.* Härur vinnes genom en lätt ändring den ovan angivna läsarten, som väl med rätta upptagits av Schwyzer.

40.

I k. 40 fortsättes redogörelsen för de svebiska folken. Först nämnas langobarderna och därefter åtskilliga smärre stammar, förenade genom gemensam kult av fruktbarhetsgudinnan *Nerthus;* man brukar därför kalla dem »Nerthusfolken».

1. Den latinska texten lyder här: *contra Langobardos paucitas nobilitat.* Langobarderna ställas i motsats mot de i föregående kap. omtalade semnonerna. Dessas anseende återföres bland annat på deras talrikhet (*magnum corpus*). Däremot beror enligt författaren langobardernas berömdhet på deras fåtal. — Langobarderna bodde ursprungligen nordväst om semnonerna vid nedre Elbe i trakten av nuv. Lüneburg. Namnet är sammansatt, att sönderlägga i *Lango-bardi*. Det tydes redan av deras historieskrivare Paulus Diaconus som »långskägg», d. v. s. första ledet skulle vara adj. ty. *lang* och senare ledet samhörigt med ty. *Bart*, ags. *beard* »skägg». Ingenting synes hindra, att denna tydning kan vara riktig. Några på Marcus Aureliuspelaren i Rom avbildade germaner med långa skägg ha antagits vara langobarder. Hos Tacitus skrives namnet på förevarande ställe i handskrifterna *Largobardos* eller *Longobardos*. Skrivningen *Largobardi* beror på förväxling av *r* och *n*, skrivningen *Longobardi*, som i senare tid är mycket vanlig och även upptagits i nyare historiska läroböcker, beror på association med det lat. adjektivet *longus*. Lat. *longus* och ty. *lang* äro urbesläktade, i grunden identiska ord. Skillnaden beror därpå, att i de germanska språken urspråkligt *o* övergick till *a* (att i svenskan ty. *lang* motsvaras av *lång*, förklaras åter av en sekundär svensk övergång av *a* till *å* framför *ng;* jfr t. ex. sv. *stång* i förhållande till ty. *Stange*). Den germanska formen av folknamnet hade alltså *a* i första stavelsen. Vad åter angår det i kompositionsfogen stående *o* (*Lango-bardi*, jfr. t. ex. *Ariovistus*), så torde det icke bero på latinisering. *o* var här helt obetonat och synes i denna ställning ha hållit sig längre än annars (jfr t. ex. Brugmann Grundr. d. vgl. Gramm. I, 2, 145). Andra ledet i *Lango-bardi* synes fortleva i namnet på den av Henrik Lejonet förstörda staden *Bardanwīk* i *Barden-gau*. Langobarderna omtalas i historien först av Velleius Paterculus till år 5 e. Kr. Han säger 2, 106 *fracti Langobardi, gens etiam germana feritate ferocior.* Om deras senare öden jfr t. ex. Schwyzer s. 89. Till sist (568) grundade de ett rike i norra Italien, som ägde bestånd i ungefär 200 år, närmare bestämt till år 774, då de besegrades av frankerna under Karl den store. Deras germanska språk fortlevde emellertid till omkring 1000 e. Kr., och folknamnet är ännu bevarat i landskapsnamnet *Lombardía*, ty. *Lombardei* o. s. v.

2. I sistnämnda avseende bilda langobarderna en motsats till cheruscerna, sådana de skildras i k. 36, då de efter sin korta blomstringstid råkat i förfall.

3. Från langobarderna övergår förf. till de s. k. Nerthusfolken. Han nämner sju sådana. Av det sammanhang, vari dessa folk anföras, har man slutit, att de huvudsakligen bott i det nuvarande Slesvig, Holstein och på tillhörande öar.

I den sats, vari Nerthusfolken uppräknas (r. 3 ff.), ha två meningar sammandragits till en. Den latinska texten lyder: *Reudigni deinde et Aviones et Anglii et Varini et Eudoses et Suardones et Nuithones fluminibus aut silvis muniuntur.*

Det heter alltså: »reudigner, avioner etc. omgärdas därefter av floder eller skogar», i st. f. därefter följa reudigner och avioner etc., som omgärdas av floder eller skogar.

Flere av de här uppräknade folknamnen äro f. ö. okända och av dunkel härkomst; även formerna äro delvis osäkra. Några namn äro däremot etymologiskt genomskinliga (jfr nedan). Om det först nämnda folket *Reudigni* är ingenting vidare känt. Att det skulle sammanhänga med adj. för »röd» (got. *riuds* etc.), är blott en lös förmodan. I fråga om avledningsändelsen *-ign-* överensstämmer *Reudigni* med *Marsigni* k. 43, 1; *-ign-* beror väl på den i germanska språk vanliga patronymiska ändelsen *-ing-*. *Aviones* är tydligen en *n*-avledning av ett gammalt germanskt substantiv *awiō* med betydelsen »ö» eller »lågland», »ängsmark». Detta ord ingår som senare led i flere germanska ortnamn, bland annat i *Scandinavia* eller, som det egentligen hette, *Scadinavia*. Det fortlever för övrigt som självständigt ord i ty. *Aue*, som ju också ingår i en mängd ortnamn: *Linden-au, Wetter-au* etc. På nordisk botten motsvaras *Aue* av isl. *ey*, sv. *ö*. Hit hör också senare ledet av det med *Scadinavia* nära besläktade isl. *Skáney*, fornsv. *Skāne, Skānō* (*Skān-* av Skaðn-). Alltså betydde *Aviones* egentligen »öborna» eller »låg-

landsinvånarna». Antagligen bodde Aviones åtminstone delvis på öarna utanför Elbemynningen och Slesvig. Vidare nämnas *Anglii*. Det är de i historien så berömda anglerna, som, efter vad som vanligen uppgives, i 5:e eller 6:e århundradet e. Kr. gingo över till Britannien, dit också de med anglerna besläktade jutarna och saxarna invandrat från kontinenten. Angler och saxar sammansmälte i England till a n g e l-s a x a r (anglosaxar). På angelsaxiska eller fornengelska hette anglerna *engle*, och detta namn fortlever i *english* och *England*, som ursprungligen hänförde sig blott till anglerna, men till följd av anglernas politiska och litterära övervikt under den fornengelska periodens äldre skede redan tidigt begagnades om alla de germanska stammarnas språk i Britannien. Före utvandringen till Britannien bodde anglerna, som tillhörde Nerthusfolken, antagligen i nuv. Slesvig. Här finnes också ett landskap mellan Flensburg och Kiel, som ännu i dag kallas Angel (Angeln). Detta landskapsnamn torde sammanhänga med folknamnet: Angli (Anglii) betecknar väl invånarna i Angeln. Landskapsnamnet åter synes vara besläktat med fht. *angi*, *engi*, nht. *eng* »trång» och egentligen ha betecknat den trånga havsvik, som nu på danska heter *Slien* och som för övrigt givit hela Slesvig sitt namn (den äldsta formen av detta namn är nämligen *Slias-wic*). Det kan slutligen erinras om, att angler-namnet ingår som första led i flere personnamn såsom sv. Engelbrekt, ty. Angil-breht, Engil-breht, Engel-hart o. s. v. Vi komma så till *Varīni*, »varnerna», av somliga, t. ex. Gudeman i hans namnregister, oriktigt skrivet *Varīni* med långt *ī*. Att *i* var kort, visar den motsvarande angelsaxiska formen *Wernas*, (det korta *i* har här bortfallit efter att ha verkat *i*-omljud på föregående *a*). Jfr också personnamnet ty. *Warinhari*, *Werinheri*, varav med sammandragning och *i*-omljud det bekanta namnet *Werner*. Hit hör också ortnamnet *Warne-münde*. Därav att *Varini* nämnas strax efter Anglii, torde man kunna sluta, att de voro närmaste grannar till dessa. Om varner och angler i Thüringen jfr Müllenhoff D. A. IV, 467, Schwyzer 90. De efter Varini nämnda *Eudoses* äro förmodligen identiska med de hos Caesar De bell. gall. I, 51 omtalade Eudusii, som följde Ariovistus. Att däremot Eudoses skulle vara samma folk som j u t a r n a, isl. *jótar*, ags. *eótas*, är av formella skäl oantagligt; *d* i *Eudoses* stämmer ej med *t* i *jótar* etc. I rad 4 läser man *Suardones* med några få handskrifter, de flesta ha *Suarines*. Namnets härkomst är dunkel. Sammanställningen med fht. *swert* »svärd» är högst osäker. Det sedan följande namnet *Nuithones* (Nuitones) har med sitt *ui* ett ogermanskt utseende och är säkerligen på något sätt fördärvat.

4. Den i r. 5 började meningen: *nec quicquam notabile in singulis, nisi quod in commune Nerthum, id est Terram matrem, colunt* är ologiskt formulerad. Det är ologiskt att säga: det finnes ingenting anmärkningsvärt hos v a r t o c h e t t s ä r s k i l t av dessa folk, utom att de g e m e n s a m t dyrka. I stället borde förf. ha sagt: det finnes ingenting anmärkningsvärt hos vart och ett särskilt av dessa folk, men de dyrka gemensamt etc. Denna lilla oregelmässighet bör dock ej föranleda oss att göra någon ändring i texten. Bergmans konjektur *insigne* i st. f. *in singulis* synes mig oantaglig. — *Nerthus* var det germanska namnet på den gudinna, som de ovannämnda sju stammarna (Nerthus-folken) gemensamt dyrkade. I allmänhet benämner ej Tacitus de germanska gudomligheterna med deras germanska namn, utan han identifierar dem genom en s. k. *interpretatio romana* med vissa romerska gudomligheter (jfr ovan k. 9). Här anför han undantagsvis det germanska namnet, på samma gång som han identifierar ifrågavarande gudinna med Terra mater. Namnet Nerthus är, som sagt, germanskt. *th* (=þ, Þorn) är enligt germanska ljudskridningslagar förskjutet av *t*. Blott i mindervärdiga handskrifter förekommer läsarten *Herthum* (med början *h*), som dock av Rhenanus upptogs i texten. På grundvalen av denna skrivning med *h* har man till och med bildat ett namn *Hertha* som beteckning för modren jorden, och detta mytologiska namn har sedan upptagits som kvinnligt förnamn. Formen beror, som sagt, på ett missförstånd. Namnet *Nerthus* kan på grund av sitt början *n* icke heller ha något att göra med ty. *Erde*, fht. *erda*, sv. *jord*. Antagligt är emellertid, att Nerthus eg. betydde »jord», spec.

»jordens innandöme», ur vilket växtligheten uppspirar. Att Nerthus var en fruktbarhetsgudinna, framgår nämligen dels av identifikationen med Terra mater, dels av den följande beskrivningen på Nerthus-kulten. Icke utan en viss sannolikhet har man sammanställt rotstavelsen i *Nerthus* med gr. *νερ-* i kompar. *νέρτεροι* »de underjordiska», *νέρθε(ν)* »underifrån» o. s. v. Tacitus' framställning tyder på, att Nerthus-kulten hade sitt första säte i Slesvig-Holstein. Men den spred sig vidare till norden. Här uppträder emellertid den kvinnliga gudomligheten Nerthus som en manlig gud sv. *Njord*, isl. *Njǫrðr*. I själva verket är *Njǫrðr* den regelrätta nordiska motsvarigheten till forngerm. *Nerthus*. Vokalen *e* undergick nämligen på nordisk botten s. k. brytning och *u*-omljud till *io iǫ*, då *u* följde i nästa stavelse, jfr t. ex. fornsv. *iorp* = isl. *jǫrð* gentemot ty. *Erde*, got. *airpa*. Olika förklaringar av att *Nerthus* på nordisk botten skiftat kön ha givits av A. Kock Zeitschr. f. deutsch. Philologie 28, 289 ff. och Sahlgren Namn och Bygd 6, 26. Nära *Njord* står i den nord. mytologien sv. *Frö*, *Frey*, isl. fornnord. *Freyr* (*Frøyr*) med systern *Fröja*, *Freja*, isl. *Freyja*, *Frøyja*. Ordet betyder eg. blott »herren» = got. *frauja*. I den nordiska mytologien är Frey Njords son. Freykulten, för vilken Uppsala under hednatiden var en medelpunkt, visar också många beröringspunkter med Nerthuskulten, sådan den här av Tacitus skildras (jag återkommer härtill i det följande). Den romerska gudomlighet, med vilken Nerthus är identifierad, är Terra mater, som också kallas Magna mater. Hennes kult företer flere iögonenfallande överensstämmelser med Nerthus', såsom vi skola finna i det följande, och det är väl därför Tacitus närmast jämför Nerthus med henne.

5. Slutet av den i r. 5 börjande meningen lyder i den latinska texten så: *eamque* (= Nerthum) *intervenire rebus hominum, invehi populis arbitrantur. intervenire* betyder här »blanda sig i, deltaga i». Med avseende på betydelsen av *inter* i denna sammansättning jfr *interesse alicui rei* »vara närvarande vid, deltaga i». *invehi populis* är asyndetiskt fogat till det föregående. *populis* poetisk dativ i st. f. *in populos*.

6. I slutet av kapitlet r. 8 ff. följer en närmare skildring av Nerthuskulten. Början lyder i den latinska texten sålunda: *est in insula Oceani castum nemus, dicatumque in eo vehiculum, veste contectum; attingere uni sacerdoti concessum.*

Vilken ö i Oceanen det kunnat vara, på vilken Nerthus tänktes bo, är för oss ej möjligt att avgöra. Man har tänkt på öar dels i Nordsjön dels i Östersjön: Helgoland, Själland, Als o. s. v. Antagligast synes, att det är någon ö i Nordsjön, som avses, bland annat därför att romarna kände väl till Nordsjön, men hade föga reda på Östersjön.

castus »ren», d. ä. »ej av mänskligt bruk orenad», jfr k. 10, 13 om vissa heliga hästar, som gåvo orakel: *nullo mortali opere contacti.*

dicatumque sc. *deae* »åt gudinnan helgad».

Handskrifterna ha *in ea*, som skulle syfta på *insula;* men man ändrar allmänt och väl med rätta *ea* till *eo*, som syftar på *nemus*.

vehiculum »fordon, vagn». *vehiculum* hör till *veho* och är som en stor del av substantiven på *-culum* ett nomen instrumenti: »det, varmedelst man färdas». Om heliga vagnar, kultvagnar jfr R. Forrer Un char de culte à quatre roues et trône découvert dans un tumulus gaulois à Ohnenheim en Alsace Strasbourg et Paris 1921 (citerad hos Schwyzer 136).

vestis här = tygstycke, skynke, jfr k. 10, 3 f. *super candidam vestem* (»över ett vitt skynke» = lakan eller dyl.).

För att förstå betydelsen av den här omtalade prästen, *sacerdos*, ha vi att erinra oss, att Nerthus var en fruktbarhetsgudomlighet. Men dylika gudomligheter uppträda ofta parvis: vid en fruktbarhetsguds sida ställes ett kvinnligt komplement; tvärtom vid en fruktbarhetsgudinnas ett manligt. Förhållandet fattas ofta som ett äktenskapligt (*ἱερὸς γάμος*, som det heter i den grekiska mytologien). I Frey-kul-

ten, som företer så många likheter med Nerthuskulten, stod vid guden Freys sida en gudinna eller prästinna, som även fattades som hans gemål. Om andra dylika par av fruktbarhetsgud och fruktbarhetsgudinna jfr Schücks avhandling Frey-ritualen (i Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria II) och O. Lundberg Härnevi (i Uppsala Univ. Årsskrift 1911). Det är alltså antagligt, att Nerthus' här omtalade präst representerar en manlig fruktbarhetsgud, som för övrigt kan vara identisk med Njord, den manliga Nerthus (se ovan s. 241).

7. I r. 10 f. lyder den latinska texten: *is* (= *sacerdos*) *adesse penetrali deam intellegit vectamque bubus feminis multa cum veneratione prosequitur.*

penetrali av *penetralis*, som hör tillsammans med *penetrare* »genomträngа», *penitus* »i det innersta», » i djupet», eller »från djupet», *penates* »de i husets inre rådande gudamakterna». *penetrale* betyder alltså »det innersta», t. ex. »det innersta rummet i ett hus»; ofta användes ordet om heliga lokaler i betydelsen »det allra heligaste, helgedomen», där guden bor. Här syftar *penetrale* på vagnen, som tänktes som gudinnans bostad; därpå har väl också *templum* r. 15 avseende (jfr nedan a. 8).

vectam ersätter här det i latinet felande part. pres. passivi. Jfr t. ex. Livius II, 36, 1 *servum quidam pater familiae — — — sub furca caesum medio egerat circo* (*caesum* = medan han blev slagen, jfr Cic. De divin. 1, 26, 55 *servus per circum, cum virgis caederetur, furcam ferens ductus est*).

bubus feminis: dat. abl. plur. av *bos* heter *bubus* eller *bobus*. *bubus* är regelrätt uppkommet av *bou-bus;* i *bōbus* är *ō* övertaget från nom. *bōs* (av **bōus* med förenkling av långdiftongen). Vad beträffar tillägget *feminis*, så är bekant, att åtskilliga djurnamn ha samma form för maskulinum och femininum (s. k. communia), t. ex. *bos* betyder både »oxe» och »ko». Vill man tydligt markera, att det är fråga om hankön, tillägges *mās* eller *masculus;* vill man utmärka, att det är fråga om honkön, *femina*. Att gudinnan drogs av kor, beror naturligtvis på att hon var en fruktbarhetsgudinna; korna äro en fruktbarhetens symbol. Av detta ställe framgår, att ett karakteristiskt moment i gudinnan Nerthus' kult var en vagnprocession. Gudinnan, d. v. s. någon symbol av henne (varom mera nedan), kom åkande i en med kor förspänd vagn, ledsagad av sin präst. Det bör då erinras om, att man i danska mossar funnit delar av vagnar med tillhörande beslag, försedda med figurer, häntydande på sakral användning. Särskilt berömda äro de fynd, som på 1880-talet gjordes i Dejbjerg Mose i västra Jutland, ett stycke söder om Ringkjöbing. Arkeologerna anta väl nu allmänt, att dessa vagnar använts vid heliga processioner, liknande den här i Germania omtalade Nerthus-processionen, jfr t. ex. Montelius i Sveriges historia 1, 151 f. Vagnprocessioner förekommo också vid Magna maters kult i Rom. Den 27 mars, alltså vid vårens början, fördes gudinnans symbol på en av kor dragen vagn ut genom porta Capena och badades jämte vagnen i den lilla i Tibern utmynnande bäcken Almo. För övrigt kan erinras om, att Njord heter *vagna-guð* »Wagengott», och att om Frey berättas, att en ung prästinna på senvintern förde hans bild från gamla Uppsala på en vagn genom landet.

8. I rad 11 ff., där skildringen av Nerthus' intåg bland sina dyrkare fortsättes, lyder den latinska texten sålunda: *laeti tunc dies, festa loca, quaecumque adventu hospitioque dignatur. laeti tunc dies*, d. v. s. det råder jubel vid vårens och fruktbarhetsgudinnans ankomst. *festa loca, festus* här väl = festprydd. Jfr Hor. Od. III, 18, 11 f., där det heter i hymnen till Faunus: *festus in pratis vacat otioso cum bove pagus.* I r. 13 ff. fortsättes skildringen vidare sålunda: *non bella ineunt, non arma sumunt; clausum omne ferrum; pax et quies tunc tantum nota, tunc tantum amata, donec idem sacerdos satiatam conversatione mortalium deam templo reddat.* Det framhålles här, att gudsfred rådde under Nerthusfesten.

Jag finner ej skäl till ändring av handskrifternas läsart *tunc tantum nota, tunc tantum amata*, som synes mig ge god mening: endast vid Nerthus' intåg, då gudsfred råder, känner man till fred och lugn; endast då tycker man om ett sådant

tillstånd. Annars känner man icke till fred och lugn och älskar dem icke heller. Häri ligger en hänsyftning på germanernas krigiskhet och deras sed att alltid gå beväpnade, jfr k. 13, 1 f. *tunc tantum nota, tunc tantum amata* bildar en anaphora.

Conversari i betydelsen »umgås med» och *conversatio* »umgänge» förekomma först hos efterklassiska författare. I det klassiska latinet heter »umgås med någon» *uti aliquo, consuescere cum aliquo* och »umgänge» *usus, consuetudo.*

mortalium poetiskt uttryck för *hominum.*

templum r. 15 betecknar icke en byggnad. Enligt Tacitus' vittnesbörd (k. 9, 6 f.) kände germanerna på hans tid icke till några tempelbyggnader. För övrigt betyder ju *templum* i allmänhet blott en avgränsad och invigd plats, oavsett om en byggnad är uppförd därå eller icke. Här menas med *templum* gudinnans vagn eller det heliga område, inom vilket den befann sig på den förut omtalade ön.

9. I r. 16 ff. avslutas skildringen av Nerthuskulten. Den latinska texten lyder: *mox vehiculum et vestis et, si credere velis, numen ipsum secreto lacu abluitur. servi ministrant, quos statim idem lacus haurit. arcanus hinc terror sanctaque ignorantia, quid sit illud, quod tantum perituri vident.*

numen betyder »gudomlig makt, kraft»; det kan även som här sägas om en gudabild, försåvitt den betraktas som säte för gudomlig kraft. Det är icke fråga om någon bild med mänskliga drag, ty enligt Tacitus' utsago i k. 9, 7 f. brukade ej germanerna avbilda gudarna i mänsklig skepnad, lika litet som de uppförde tempelbyggnader. Men väl förekommo hos germanerna fetischartade symboler av gudarna, jfr k. 7, r. 7, a. 4 *effigies et signa.* Antagligen är det en dylik fetischartad symbol, som här avses med *numen.* För Magna mater i Rom fanns en dylik symbol, en meteorsten, infattad i silver. Att man tvådde icke blott vagnen och täcket, vari den var höljd, utan även själva kultbilden, kunde ju synas underligt, och därför tillägger förf. satsen *si credere velis.* En dylik tvagningsceremoni förekommer även i andra kulter, så t. ex., som ovan s. 242 nämnts, i Magna maters kult en s. k. lavatio i Rom d. 27 mars. Vilken betydelse denna tvagning hade, är omtvistat. Då det är fråga om fruktbarhetsgudomligheter, ligger det nära till hands att fatta tvagningen som regnsigneri (jfr t. ex. Schück Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria 2, 266). Detta skulle vara så att förstå, att man genom att hälla vatten över gudinnan, resp. hennes symbol, som representerade växtligheten, trodde sig framkalla regn för denna. Emellertid kan tvagningen också ha haft betydelsen av en rening, en lustrationsritus: efter sitt umgänge med de dödliga renades gudinnan genom ett bad (jfr t. ex. Kahle Arch. f. Religionswissenschaft 14, 310 ff.).

De slavar, som förrättade tvagningen, blevo alltså dränkta, en dränkning, som väl är att fatta som ett moment i de heliga ceremonierna, ett offer. Även i Frey-ritualen ingingo människooffer.

Man ansåg sig icke böra forska i detta mysterium, jfr k. 34, 11 f. *sanctiusque ac reverentius visum de actis deorum credere quam scire.*

Fut. participium om vad som är bestämt att ske: *perituri* »de som äro bestämda till döden», jfr ovan 38, 13 *adituri bella* »såsom bestämda att gå i krig, med hänsyn till sitt kall som krigare».

41.

Tacitus kommer nu till en annan grupp av svebiska folk. I det föregående har han nämnt de kring mellersta och nedre Elbe och norr därom boende: semnoner, langobarder, Nerthusfolken. Han gick i sin uppräkning från söder åt norr. Nu från och med k. 41 flyttar han sig söderut, närmare Donau och den romerska gränsen. Uppräkningen går nu från väster åt öster.

1. Den latinska texten lyder i början av kapitlet, r. 1—2, sålunda: *et haec quidem pars Sueborum in secretiora Germaniae porrigitur.*

I st. f. *Sueborum* ha handskrifterna *verborum*, tydligen beroende på en missskrivning, som emellertid är av intresse, därför att den förutsätter den ur Germaniahandskrifterna alldeles förvunna riktiga gamla skrivningen *Suebi* med *b* (ej *v*). Formen *Suēbi* fortlever också, som redan ovan s. 196 anmärkt, i fht. *swāba*, nht. Schwaben, med ljudlagsenlig övergång av urspr. långt *ē* till fht. *ā*. Namnet torde vara härlett av reflexivstammen *sue-* »sig, själv» (se vidare Erdmann Über den Namen und die Heimat der Angeln 96 ff., R. Much Deutsche Stammeskunde[3] 102).

secretiora Germaniae betyder ej »de längre in i Germanien», utan »de mera avsides (nämligen från den romerska gränsen räknat) liggande trakterna av Germanien». Förf. syftar på landet kring mellersta Elbe och trakterna norr och nordväst därom vid nedre Elbe och Östersjön. Med orätt har man anfört detta ställe som bevis för att Nerthusfolken skulle bott i det inre Germanien.

2. I r. 2 ff. fortsätter den latinska texten sålunda: *propior, ut, quo modo paulo ante Rhenum, sic nunc Danuvium sequar, Hermundurorum civitas, fida Romanis.*

propior »närmare» (nämligen. oss romare, den romerska gränsen), står i motsats mot det föregående *secretiora*.

Som predikat i den med *quo modo* inledda satsen är ur den överordnade satsens *sequar* att supplera *secutus sum*. Analoga fall ha förut mött oss, senast k. 36, a. 3 (jfr ovan s. 231).

Vid uppräkningen av Donaufolken går Tacitus, som förut nämnt, från väster åt öster. Det första folk, han då omtalar, är hermundurerna, om vilka k. 41 handlar. Deras stamland låg väster om Elbe kring dess biflod Saale. Folket omnämnes på åtskilliga ställen i Tac. Ann. Bland annat talas XIII, 57 om deras strider med de närboende chatterna om några saltkällor vid gränsfloden (d. v. förmodligen säga Werra, jfr ortnamn i denna trakt som *Salza, Salzungen*). Till romarna stodo hermundurerna i allmänhet i ett vänskapligt förhållande (jfr här *Hermundurorum civitas, fida Romanis*). Så vitt man vet, hade hermundurerna ingen andel i romarnas nederlag i Teutoburgerskogen. Under folkvandringarnas stormar förblev folkets huvudmassa i sitt gamla stamland. Namnet är sammansatt: *Hermun-duri*. Första ledet har ansetts sammanhänga med namnet *Herminones* (jfr ovan k. 2, a. 8) och med första ledet i personnamn som t. ex. *Hermanarīcus*. Formerna skrivas också utan *h* i början, och denna skrivning torde vara den ursprungliga; *h* är ofta i början av ord senare tillagt (anorganiskt). *ermun- ermin- erman-* sammanställes vidare med fht. adjektivet *irmin* »stor». *ermun-* kan sägas ha betydelsen av ett förstärkande prefix.

I senare ledet *-duri* är *d* förskjutet av *þ* i framljudet av det svagare betonade andra kompositionsledet. Detta *-duri* torde hänga tillsammans antingen med fnord. *þora* »våga» eller *þori* »mängd, massa» och *þurisa* »jätte». Härifrån utgår också folknamnet *Thuringi*, som egentligen betecknar samma folk som *Hermunduri* eller en avdelning därav. Namnet *Thuringi* fortlever i landskapsnamnet *Thüringen*.

3. Efter att ha framhållit hermundurernas trohet mot romarna, fortsätter förf. r. 4 ff. *eoque solis Germanorum non in ripa commercium, sed penitus atque in splendidissima Raetiae provinciae colonia.* Hermundurernas förtjänster belönades av romarna med handelsfriheter och i allmänhet en gynnad ställning.

non — sed står här i betydelsen *non solum — sed etiam*. Om de olika varianterna av denna partikelförbindelse jfr Schmalz Lat. Synt. s. 508 f., förf. Eranos XIII, 152 ff.

ripa betecknar här Donaus strand. Vanligare är, att det utan tillägg av en närmare bestämning brukas om Rhens strand (jfr ovan k. 37, a. 4, s. 232).

penitus »djupt in, långt in», nämligen i det romerska riket.

atque motsvarar här ungefär det tyska »und zwar».

Om provinsen Raetien jfr ovan k. 1, a. 3, s. 194.

Den här åsyftade kolonien är Augusta Vindelicorum, huvudorten i Vindelicernas land (jfr nyss anf. st.). Den kallas *Augusta* sc. colonia såsom grundad under

Augustus. Namnet går igen i Augsburg, som dock ligger något sydligare än det gamla Augusta.

4. Vidare heter det om hermundurernas umgänge med romarna (r. 6 ff.): *passim et sine custode transeunt; et cum ceteris gentibus arma modo castraque nostra ostendamus, his domos villasque patefecimus non concupiscentibus.*

Samfärdseln på gränsen var i allmänhet underkastad stränga bestämmelser, den var inskränkt till vissa ställen och noggrant övervakad. Jfr tencterernas klagan Hist. IV, 64.

Konjunktiv efter *cum* i betydelsen »medan, medan däremot» (fr. tandis que).

5. I slutet av kapitlet tillfogas en notis om floden *Albis* (Elbe), som på latin lyder så: *In Hermunduris Albis oritur, flumen inclutum et notum olim; nunc tantum auditur.*

Albis är det gamla germanska namnet på *Elbe; e* i första stavelsen i sistnämnda form beror på *i*-omljud av *a*, jfr *Ems* av *Amisia.* För övrigt är *Elbe* samma ord som appellativet sv. *älv*, isl., fno. *elfr* »flod». Antagligen betyder ordet »den klara, ljusa», ity att det väl sammanhänger med det lat. färgadjektivet *albus.*

Att Elbes källa skulle legat i hermundurernas land, synes vara en uppgift av tvivelaktig riktighet; man har antagit, att Tacitus här blivit missledd av en oriktig karta.

inclutus »berömd» av prepos. *in* och *clutus*, som ljud för ljud motsvarar gr. *κλυτός* (till *κλύω* »hör»), eg. »hörd», vidare »som man hört talas om», »berömd». *in-* i *inclutus* blott förstärker den i *-clutus* liggande betydelsen. I st. f. *inclutus* förekommer också ofta skrivningen *inclitus: u* övergick i obetonad stavelse till ett mellanljud mellan *u* och *i*, som skrevs än med *u* (så företrädesvis i äldre tid), än med *i.* En tredje skrivning är *inclytus*, en greciserande form, i vilken det gr. *υ* (ypsilon) införts.

Augustus hade för avsikt att göra Elbe i st. f. Rhen till gräns mellan imperium romanum och Germanien, och L. Domitius Ahenobarbus framträngde redan 2 f. Kr. med en romersk armé till och med på andra sidan Elbe (Tac. Ann. IV, 44). Men efter slaget i Teutoburgerskogen måste romarna, som förut framhållet, nöja sig med Rhengränsen. Och på Tacitus' tid kände man Elbe blott genom hörsägner; man hör nu, säger förf., blott talas om floden. Om *audire* i betydelsen »höra talas om» jfr ovan k. 37, a. 10, s. 232.

Framställningen i k. 41 tyckes förutsätta, att på den tid Tacitus skrev Germania, Donau skulle utgjort gränsen mellan Germanien (hermundurernas område) och imperium romanum (provinsen Raetien). Men i själva verket gick gränsen på nämnda tid ett gott stycke norr om Donau: Tacitus synes här som på vissa andra ställen ha följt en äldre källa, förmodligen Plinius d. ä:s Bella Germaniae. Jfr härtill Norden Germ. Urgesch. 274 ff.

42.

I kap. 42 talas om marcomanerna och några intill dem boende folk: narister och quader.

1. Första meningen i kapitlet lyder i den latinska texten sålunda: *Iuxta Hermunduros Naristi ac deinde Marcomani et Quadi agunt.*

Det närmast efter *Hermunduros* nämnda folknamnet företer i handskrifterna olika former. Den riktiga formen synes ha varit *Naristi* eller *Varisti.* Det för övrigt ej vidare bekanta folket tyckes ha bott mellan hermundurer och marcomaner på gränsen till Böhmen. Det utgjorde måhända blott en avdelning av marcomanerna, som blev efter vid dessas intåg i Böhmen.

deinde lokalt.

Marcomani eller *Marcomanni* (dessa namnformer växla liksom *Alamani* och *Alamanni*) äro, som bekant, ett i historien mycket omtalat folk. De nämnas först

hos Caesar De bell. gall. I, 51 såsom utgörande en kontingent i Ariovistus' här. Man antager, att de vid denna tid bodde vid Main och mellan Main och Donau i den här genom helvetiernas avtåg uppkomna ödemarken (jfr ovan k. 28, a. 7, s. 222). När sedan romarna trängde fram i väster över Rhen och i söder till Donau, funno marcomanerna sin självständighet hotad. De fördes då några år f. Kr. av sin konung Maroboduus till det runt om av skogiga höjder omgivna Böhmen, som sedan mitten av första årh. f. Kr. stod ledigt efter de keltiska boierna (jfr ovan k. 28, a. 9, s. 222). Marcomanerriket i Böhmen blev en tid starkt och mäktigt. Alla germanska folk mellan Elbe och Weichsel erkände nämligen Maroboduus' ledarskap. Men redan 17 e. Kr. bröts Maroboduus' makt vid en sammanstötning med cheruscerna under Arminius, och slutligen tog han sin tillflykt till sina gamla fiender romarna. De sista 18 åren av sitt liv tillbragte han i Ravenna, »multum imminuta claritate ob nimiam vivendi cupiditatem», heter det hos Tacitus Ann. II, 63. Om marcomanernas senare öden s. t. ex. Schwyzer 93. — Härledningen av namnet *Marcomani* synes i huvudsak klar. *Marco-mani* torde betyda »gränsmännen, gränsborna». Första ledet hör tillsammans med got. *marka* »gräns», fht. *marka* även »gränsområde», nht. *Mark* dets. (jfr ortnamn som *Altmark*, *Mark Brandenburg* o. s. v.). Andra ledet är väl att sammanställa med sv. *man* »vir», ty. *Mann*, got. *manna* o. s. v. Samma ord torde också ingå som andra led i folknamnet *Ala-ma(n)ni*, som väl egentligen betyder »alla män» och synes beteckna en förening av flere germanska stammar (jfr Norden Germ. Urgesch. 495 f.). Växlingen *nn:n* i *-manni: -mani* har blivit förklarad på olika sätt. Mig synes antagligast, att den står på samma linje som växlingen *nn:n* i got. *manna* vid sidan av *mana-* i sammansättningar som *mana-seþs* »mänsklighet», eg. »människosådd». *manna* beror väl på en st. *mon(e)n-*, *mana-* på *mono-*.

Quaderna bodde öster och sydost om marcomanerna kring floden Marus, som nu heter March, en biflod till Donau på norra sidan. Deras land motsvaras nu huvudsakligen av Mähren.

agunt sc. vitam, gemensamt predikat till de föregående folknamnen: »de leva» eller »bo».

2. I r. 2 f. fortsätter den latinska texten sålunda: *praecipua Marcomanorum gloria viresque, atque ipsa etiam sedes pulsis olim Boiis virtute parta.*

ipsa sedes »själva landet, där de bo» (= Böhmen).

Om boiernas fördrivande från Böhmen jfr ovan. Tacitus' uppgift här, att marcomanerna i sammanhang därmed skulle erövrat Böhmen, är knappast riktig, ehuru den försvaras av Gudeman 212, jfr Müllenhoff D. A. IV, 392.

3. I r. 3 f. fortsätter den latinska texten sålunda: *nec Naristi Quadive degenerant. eaque Germaniae velut frons est, quatenus Danuvio peragitur.*

Subjekt i den sist anförda satsen är *ea*, som rättar sig till genus efter predikativet *frons:* »och detta är Germaniens så att säga panna (= framsida)». »detta» har närmast avseende på naristernas, marcomanernas och quadernas land.

Att *peragitur*, vilket handskrifterna här enstämmigt ge, ej tarvar någon ändring, har jag sökt visa i Minnesskrift till Prof. Erdmann 176 f. *peragitur* läser också nu Schwyzer i sista upplagan.

4. Sista meningen i k. 42 lyder i den latinska texten sålunda: *Marcomanis Quadisque usque ad nostram memoriam reges manserunt ex gente ipsorum, nobile Marobodui et Tudri genus (iam et externos patiuntur), sed vis et potentia regibus ex auctoritate romana; raro armis nostris, saepius pecunia iuvantur, nec minus valent.*

Sammanhanget visar, att *Tudrus* (*Tuder*) härskat över quaderna, medan Maroboduus var marcomanernas konung. För övrigt är ingenting bekant om Tudrus.

43.

Sedan Tacitus i föregående kapitel uppräknat de strax norr om Donau boende svebiska folken, övergår han i k. 43 till en annan grupp av sveber: de i östra Ger-

manien boende, östgermanerna. Först nämner han några i marcomanernas och quadernas rygg, d. v. s. i södra eller sydöstra Schlesien och nordvästra Ungern bosatta folk: marsigner, cotiner, oser och burer.

1. Marsigni nämnas endast här. Avledningsändelsen synes vara densamma som i Reudigni (jfr ovan k. 40, a. 3, s. 239).

2. Cotinernas namn skrives i Tacitushandskrifterna vanligen med *g* i st. f. *c*. Men *Κότινοι* hos Dio Cassius och *Κόττνοι* hos Ptolemaeus ge vid handen, att *Cotini* är den riktiga formen, jfr Müllenhoff D. A. IV, 485. *Cotini* voro, såsom av det följande framgår, ett keltiskt folk.

3. Om oserna, som förmodligen voro ett illyriskt folk, se ovan k. 28, a. 10, 11, s. 222.

4. Burerna äro bland annat kända från det stora marcomanerkriget.

5. Om de här i r. 1 uppräknade folken: Marsigni etc. heter det i den latinska texten: *retro Marsigni* etc. *terga Marcomanorum Quadorumque claudunt.*
terga är pleonastiskt efter det föregående *retro*.

6. I r. 2 ff. fortsätter den latinska texten sålunda: *e quibus Marsigni et Buri sermone cultuque Suebos referunt; Cotinos gallica, Osos pannonica lingua coarguit non esse Germanos, et quod tributa patiuntur. partem tributorum Sarmatae, partem Quadi ut alienigenis imponunt; Cotini, quo magis pudeat, et ferrum effodiunt.*
Subjekt till *coarguit* r. 4 är dels *gallica* och *pannonica lingua*, dels satsen *et quod tributa patiuntur*. Dylika osymmetriska konstruktioner förekomma hos Tacitus ej sällan. Jfr t. ex. Ann. II, 43, 24 f. *Germanico alienatio patrui amorem aput ceteros auxerat, et quia claritudine materni generis anteibat.*
Skattebetalning underkastade sig ej gärna de frihetsälskande germanerna. Jfr k. 29, 5 f. om bataverna: *nam nec tributis contemnuntur nec publicanus atterit.*
Om sarmaterna jfr k. 1, a. 5.
I cotinernas land (nordvästra Ungern) funnos järngruvor, som cotinerna måste bearbeta för sina herrars räkning, och dessa gjorde vapen av det järn, som cotinerna sålunda levererade.
quo magis pudeat r. 6, »till råga på skammen», eg. »för att de må få blygas ännu mer». Det var skamligt för cotinerna att nödgas betala skatt; ännu skamligare var, att de måste för sina herrars räkning leverera järn, som av dessa användes till vapen.

7. Nästa mening (r. 7 f.) lyder i den latinska texten sålunda: *omnesque hi populi pauca campestrium, ceterum saltus et vertices montium iugumque insederunt. iugum* synes emellertid i detta sammanhang överflödigt och strykes väl med rätta av flere utgivare: det kan bero på en antecipation av *iugum* i följande rad.

8. *dirimit enim scinditque Suebiam continuum montium iugum;* syftar på östligaste delen av saltus Hercynius.

9. *Lugii* (*Lygii*) var ett sammelnamn för den sydligaste gruppen av de östgermanska, mellan Oder och Weichsel bosatta folken.

10. Namnen på de särskilda här uppräknade lugiska folken äro till stor del dunkla. Dock synes säkert, att *Harii* hör tillsammans med got. *harjis*, fht. *hari*, *heri*, sv. *här* o. s. v. Betydelsen är förmodligen »stridsmännen» eller dyl. I det andra namnet vackla handskrifterna mellan *helvetonas* och *helveconas*. Müllenhoff läser D. A. IV, 565 måhända med rätta *Helvaeonas*, jfr *Αἰλουαίωνες* hos Ptolemaeus. Om det följande namnet *Manimi* har ingen klarhet vunnits. *Helisii* har som *Halisii* sammanförts med *Καλισία* = Kalisz, Schwyzer 95. I det sist anförda namnet vackla handskrifterna mellan *Naharvali* och *Nahanarvali*. Båda formerna äro oförklarade.

Ändelsen *-vali* torde emellertid vara identisk med den i *Victovali*, namn på ett annat till samma grupp hörande folk.

11. Nahanarvalerna synas bland lugierna ha intagit samma ställning som semnonerna bland de västliga sveberna (jfr k. 39). Det är nämligen, ehuru ej uttryckligen angivet, antagligt, att den heliga lund i nahanarvalernas land med dess gamla kult, som omtalas r. 13 ff., var gemensam för de lugiska folken och alltså utgjorde en religiös medelpunkt för dem.

12. Den här omtalade kvinnliga utstyrseln, *muliebris ornatus*, torde ha bestått i en lång klänning, vartill kanske också kom kvinnlig hårkrädsel. En sådan bars enligt Müllenhoff D. A. IV, 490 av de till hasdingernas konungasläkt hörande prästerna: *hasdingi* är att sammanföra med fnord. *haddr* (got. **hazds*) »kvinnohår».

13. »gudarna», näml. de gudar, som dyrkades i nahanarvalernas heliga lund.

14. Meningen är, att de ifrågavarande germanska gudarna identifierades med analoga romerska, de germanska dioskurerna med de romerska. Sådan identifikation förekom allmänt, jfr k. 40 *Nerthum, id est Terram matrem*, och k. 9, där Wodan = Oden identifieras med Mercurius, utan att det germanska namnet ens nämnes. Om denna *interpretatio romana* jfr Wissowa Arch. f. Religionswissenschaft 19, 1 ff.

15. *ea* subj., »detta», näml. att motsvara de romerska dioskurerna.

16. *nomen* (sc. *numini est*) *Alcis*. Huru *Alcis* här bör förstås, är mycket omtvistat. Närmast till hands ligger väl att fatta det som dat. plur. Vad betydelsen angår, hör *Alcis* enligt Müllenhoff D. A. IV, 491 till ags. *ealgian* »skydda», gr. ἀλκή, ἀλαλκεῖν, Till dioskurernas väsen passar denna betydelse rätt väl.

17. Den germanska kulten var i allmänhet bildlös (jfr k. 9).

18. Jfr däremot vad i k. 9 säges om Isiskulten.

19. Det fanns ingenting, som bevisade, att *Alci* voro identiska med dioskurerna. Dock talade härför det förhållandet, att *Alci* liksom dioskurerna dyrkades som bröder och som ynglingar.

20. Den latinska texten lyder: *ceterum Harii* etc. Genom *ceterum* angives talets återvändande till något förut nämnt: *ceterum Harii* = »men för att återkomma till harierna».

21. »oavsett» är översättning av *super*, som här är likbetydande med *praeter* »utom, oavsett». Utom att harierna voro ett starkt (talrikt) folk, kännetecknades de också av medfödd trotsighet (vildhet). Dessutom stegrade de intrycket av vildheten genom särskilda medel, här betecknade med *arte* och *tempore*. *arte* syftar på att harierna färgade sina sköldar och kroppar svarta (*nigra scuta, tincta corpora*, s. r. 20), *tempore* på valet av kolmörka nätter (*atrae noctes*) för striderna.

22. »hjälpa upp» återger det latinska *lenocinantur* r. 20. Detta sammanhänger med *lēnō -onis* »kopplare», *lenōcinium* »koppleri». Med avseende på bildningen jfr *latrocinari* »idka stråtröveri», *latrōcinium* »stråtröveri» (till *latro -onis* »stråtrövare»). *lenocinium* betyder ofta i överflyttad mening »förförelsekonst, lockelse» och betecknar även i allmänhet »något, som ger ökad retelse, ökat behag åt något».

23. Om det germanska bruket att utsira sköldarna med de utsöktaste färger s. k. 6, 8. Egendomliga för harierna synas enligt k. 43 svarta sköldar ha varit.

24. »färgade», näml. svarta, förmodligen genom överstrykande med sot. Harierna lade an på ett hemskt utseende för att därigenom injaga skräck hos fienden (jfr nedan).

25. Den latinska texten lyder i den sist översatta meningen *atras ad proelia noctes legunt*. Attributet *atras* är skilt från sitt huvudord *noctes* genom den inskjutna bestämningen *ad proelia*. Attributet får här genom denna ordställning (hyperbaton) ökad

vikt. För att utmärka detta kan man översätta *ater* med »kolmörk» eller »kolsvart». I fråga om ordställningen jfr vidare förf. Krit.-exeg. Bemerkungen zu den kleinen Schriften des Tacitus 101 f.

26. »genom själva det skräckinjagande och skugglika hos dödshären» återger den latinska textens *ipsaque formidine atque umbra feralis exercitus*. De i nattens mörker framtågande svarta harierna påminde om skuggor i underjorden. *fēralis* betyder »som har med begravning och död att göra», *feralis exercitus* »dödshär».

27. »ingen fiende» motsvaras i den latinska texten av *nullo hostium* r. 22, med poetisk konstruktion i st. f. den vanliga *nullo hoste*, jfr i nästa kap. *in quibusdam fluminum* = in quibusdam fluminibus.

28. Hariernas svarta här tycktes liksom uppstigen ur underjorden (jfr a. 26); härav förklaras uttrycket »den underjordiska anblicken», *infernum aspectum* r. 23.

29. Den latinska texten lyder: *nam primi in omnibus proeliis oculi vincuntur*. Här som ofta avslutar Tacitus en avdelning i framställningen med en sentens eller poäng.

30. Sedan Tacitus i föregående delen av kapitlet redogjort för den sydliga gruppen av de östgermanska folken, som han sammanfattar under namnet lugier, kommer han till den nordliga gruppen och nämner bland hithörande folk först goterna. Dessa hette i angelsax. *gotan*, fnord. *gotar*. Om namnets övriga former jfr Schönfeld Wörterbuch der altgerm. Personen- und Völkernamen 120 ff. Till grund ligger dels en *n*-stam *gutan-*, dels en *o*-st. *guta-*. Jfr i den klassiska litteraturen *Gutones* (Plinius), *Gotones* (Tacitus) vid sidan av *Goti* (*Gotti*, *Gotthi*).

Enligt sin egen stamsaga hade goterna, liksom i allmänhet de östgermanska folken, utvandrat från Skandinavien. Också är namnet *gotar* nära besläktat med sv. *götar*, *västgötar*, *östgötar*, namn på invånarna i de svenska landskapen *Väster-* och *Östergötland*, varemot svarar fnord. *gautar*, ags. *géatas*, jfr också *Γαυτοί* (Procopius), ävensom med *gotar*, namn på invånarna på ön Gotland. Sv. *göt*, regelrätt av *gaut-* innehåller det s. k. starka avljudsstadiet, *gotar* det svaga. — Knappast något av de germanska folken har blivit så berömt i hjältesagan och hjältedikten som goterna, och knappast något har spelat en så stor roll i historien. Som Müllenhoff säger D. A. IV, 495: »Sie sind das deutsche Heldenvolk, die Hauptträger unserer Heldensage und Heldendichtung, die vor allen ihre Könige Ermanrich und Theodorich feiert». Se för övrigt angående goterna och deras historia de vanliga handböckerna.

31. Om goterna heter det i den latinska texten s. 245, r. 25 ff.: *Trans Lugios Gotones regnantur, paulo iam adductius quam ceterae Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem.*

Två satser äro här sammandragna till en. Det heter: bortom lugierna styras goterna av konungar, i st. f. bortom lugierna bo goterna, som styras av konungar.

paulo iam adductius har jag i svenskan återgivit med »redan med något stramare tyglar». *iam* »redan» har avseende på vad som meddelas i det följande (k. 44), nämligen att hos de i uppräkningen efter östgermanerna följande nordgermanerna konungamakten var ännu starkare. Tankesammanhanget är: redan hos goterna träffa vi en något mera oinskränkt konungamakt än hos de förut omtalade germanfolken; ännu oinskränktare är den hos nordgermanerna. Till grund för *adductius* »på ett mera åtdraget sätt, med stramare tyglar» ligger frasen *adducere* (sc. habenas) »draga åt tyglarna», motsatsen *remittere* (habenas) »släppa efter tyglarna».

nondum tamen supra libertatem »dock ännu icke (såsom hos nordgermanerna) utöver friheten», d. v. s. konungamakten hos goterna var icke så oinskränkt, att de ej kunde kallas fria.

32. Den latinska texten fortsätter sedan sålunda r. 27—29: *protinus deinde ab Oceano Rugii et Lemovii; omniumque harum gentium insigne rotunda scuta, breves gladii et erga reges obsequium.*

Rugier och lemovier äro att söka mellan Weichsel och Oder (annorlunda, men säkert oriktigt T. E. Karsten Germanisch-Finnische Lehnwortstudien, Acta societatis scientiarum Fennicae XLV, 77), rugierna närmast Weichsel, lemovierna längre åt väster. Namnet Rugii ingår också i sammansättningen *Ulmerugi* (Jordanes Getica 26), varemot svarar fnord. *Holmrygir*, ags. *Holmryge* (»örugier»), som, innan de fördrevos av goterna, innehade öarna vid Weichselmynningen. Som ovan a. 30, s. 249 påpekats, hade de östgermanska folken i allmänhet utvandrat från Skandinavien. Detta gäller förmodligen även rugierna, som synas ha kommit från sydvästra Norge, vars gamla namn var *Rogaland* = rugiernas land. — Om rugiernas sidomän lemovierna är ingenting säkert bekant. Till och med namnets form är oviss: Tacitushandskrifterna vackla mellan *Lemovii* och *Lemonii*. Man har också föreslagit att läsa *Leuonii*, i det att man kombinerat det folk, varom här är fråga, med de hos Ptolemaeus för mellersta Skandinavien betygade *Λευῶνοι*. Den visserligen obetydliga ändringen synes mig emellertid ej tillräckligt motiverad. Även Karstens läsningsförslag *Leiuonii* (nyss a. st.) är löst grundat. I betraktande av den ofta framträdande överensstämmelsen mellan germanska och keltiska folknamn skulle man kanske kunna jämföra germ. *Lemovii* med kelt. *Lemovīces*, vilket namn fortlever i fr. Limoges.

Redogörelsen för de östgermanska folken avslutar förf. med en sammanfattning av vissa för dessa folk gemensamma karakteristika: *rotunda scuta, breves gladii et erga reges obsequium.* Vad särskilt kortsvärden angår, så har detta kännetecken bekräftats av arkeologiska fynd i östra Tyskland. De konkreta substantiven *scuta* och *gladii* har Tacitus för den retoriska effektens skull förbundit med det abstrakta *obsequium.* Detta språkbruk har förut mött oss i Germania, jfr k. 1, 2 f. *mutuo metu aut montibus, 7, 15 cibosque et hortamina.* För övrigt är här att märka anknytningen av en bestämning med *et* (*et obsequium*) till de föregående båda asyndetiska leden (*rotunda scuta, breves gladii*). Om detta förbindelsesätt, som hos Tacitus är ganska vanligt, jfr förf. Krit.-exeg. Bemerkungen s. 107.

Innan vi lämna Tacitus' uppräkning av de östgermanska stammarna, är att anmärka, att han i sin framställning förbigått två av de mera betydande hithörande folken: burgunder och vandaler.

Dessa folk torde dock av Tacitus vara innefattade i Lugii, vilkas vidsträckta utbredning och splittring i en mängd samhällen han framhållit k. 43, r. 10 f. För övrigt är namnet vandaler tydligen nära besläktat med *Vandilii*, som i Germ. k. 2, r. 16 nämnes som en av germanernas fyra huvudstammar (jfr ovan k. 2, a. 13). Att burgunder och vandaler äro att räkna till de östgermanska folken, bestyrkes bl. a. därav att de, såsom så många av dessa folk, utvandrat från Skandinavien: burgunderna från Bornholm, äldre *Borgundar-, Burgundar-holm* (*Borgundar-holm* är = ön Borgund: *Borgundar* är gen. definitivus), vandalerna förmodligen från norra Jutland, jfr Vendsyssel, namn på ett distrikt mellan Limfjorden och Skagen, vars invånare hette ags. *wendlas* (= *wendle*). På burgundernas och vandalernas senare historia ingår jag ej här.

44.

Med k. 44 förbinda somliga de i det föregående behandlade meningarna: *Trans Lugios Gotones* etc. och *Protinus deinde ab Oceano* etc. Andra låta med större skäl k. 44 börja med skildringen av svionerna.

1. Sedan Tacitus i det föregående talat om de östgermanska folken och till sist nämnt de omedelbart vid den södra östersjökusten boende rugierna och lemovierna, fortsätter han, som förut, i riktning mot norr. Han kommer då ut i havet =

Östersjön. Som boende »i själva havet», d. v. s. på en ö, tydligen Scandia eller Scandza = Sca(n)dinavia, nämner han *Suiones*. Detta folknamn motsvarar den inhemska benämningen föstnord. *svear*, fvästn. *sviar* och synes stå i nära sammanhang med fht. *ge-swīo* »besläktad genom giftermål, affinis»; det betydde väl endast »släktingarna, anförvanterna». Till grund ligger reflexivst. *sve- svi-* »sig, själv, egen», från vilken också släktskapsord som sv. *svåger*, ty. *Schwager* och sv. *syster*, ty. *Schwester* utgått. Denna etymologiska förklaring av *Suiones* härrör ej, såsom ibland påstås, från Noreen, utan är av äldre datum (jfr Laistner Germanische Völkernamen 39). Till *svear* hör som gen. plur. *svea*, vilket ingår i *svea rike* (= svearnas rike), varav *Sverige*. Jämte *Suiones, svear, sviar* förekomma också andra namnformer. Den gotiske historieskrivaren Jordanes, som levde på 500-talet, har formen *Suehans* (i Getica 21). Här har dock *h* knappast något etymologiskt värde, utan tjänar blott som tecken till att vokalerna, som stå på ömse sidor därom, skola uttalas skilda (jfr t. ex. *ahenus* = *āēnus*). *Sue(h)ans* är sålunda likvärdigt med mlat. *Sueones*, som förhåller sig till *Suiones* som *svear* till *sviar*. Vidare förekomma former med en efter stavelsen *sue-* följande dental: *Suet(h)idi* Jordanes Get. 23, mlat. *Suedi*, jfr ty. *Schweden*, eg. dat. plur. av folknamnet *Schwede*. Hit hör ock mlat. *Suethia, Suetia, Suecia*. Den ifrågavarande dentalen synes härröra från sammansättningen fornsv. run. *svefiuþ* = isl. *svi-þjóð*, till *þiuþ, þjóð* »folk». Suiones, svear, sviar hänförde sig egentligen blott till folket i mellersta Skandinavien kring sjöarna Mälaren och Hjälmaren. Tacitus nämner emellertid icke något annat skandinaviskt folk än detta, något som man numera i allmänhet förklarar därav, att hans källa fått sina uppgifter om Skandinavien från något av folken söder eller sydost om Östersjön, som stått i förbindelse med svearna (jfr Nerman Det svenska rikets uppkomst, s. 17 f. och där citerad litteratur).

Första meningen i avsnittet om svionerna lyder i den latinska texten sålunda: *Suionum hinc civitates ipso in Oceano praeter viros armaque classibus valent.* Vad *civitates* här egentligen betyder, är ej alldeles klart. Vanligen översätter man det med »folkområden» (någonting jämförligt med de uppländska s. k. folklanden). Säkerligen ligger i uttrycket *Suionum civitates* en antydan om, att svearna vid denna tid ej bildade något enhetligt rike, utan sönderföllo i flere småriken. Vidare märkes, att den anförda meningen egentligen är sammandragen av två. Det står: »härefter äro svionernas folkområden i själva Oceanen starka genom flottor». Meningen är: härefter följa svionernas folkområden i själva Oceanen, vilka äro starka — —. Jfr det alldeles analoga i *trans Lugios Gotones regnantur*, ovan s. 249. — *viros armaque* syftar på svearnas landmakt, *classibus* på deras sjömakt, som särskilt framhålles. Också följer en detaljerad beskrivning av de fortskaffningsmedel till sjöss, som svearna använde, deras båtar.

2. Denna beskrivning lyder i den latinska texten, r. 2—6, sålunda: *forma navium eo differt, quod utrimque prora paratam semper appulsui frontem agit. Nec velis ministrantur nec remos in ordinem lateribus adiungunt: solutum, ut in quibusdam fluminum, et mutabile, ut res poscit, hinc vel illinc remigium.*

differt »(fartygens form) avviker, skiljer sig» (nämligen från den vanliga).

utrimque torde här böra betraktas som attribut till *prora: utrimque prora* »en i båda ändarna befintlig förstäv». *frontem agit* »bildar en framsida», jfr *peragitur* k. 42, a. 3, ovan s. 246, och förf. Minnesskrift till Prof. Axel Erdmann s. 176 f. I det följande har jag upptagit handskrifternas läsart: *nec velis ministrantur* (sc. naves) *nec remos — — — adiungunt* (sc. Suiones). Att denna text kan bibehållas oförändrad, har jag sökt visa Krit.-exeg. Bem. zu den kleinen Schriften des Tacitus 111.

in quibusdam fluminum mera ovanlig konstruktion i st. f. *in quibusdam fluminibus*; jfr k. 43 a. 27.

Som karakteristiskt för svearnas båtar framhålles här för det första, att de voro

lika byggda i akter och för, med andra ord, att de hade en förstäv i båda ändar, så att man kunde landa med vilken ända som helst, vidare att de ej betjänades med segel och ej hade årorna fästa vid sidorna i bestämd ordning, utan att roddverket var löst och alltefter omständigheternas krav flyttbart till ena eller andra sidan. Karakteristiken överensstämmer väl med de rester av gamla nordiska fartyg, som arkeologiska undersökningar i nyare tid bragt i dagen på åtskilliga ställen, t. ex. i Nydams mosse på östra kusten av Sönderjylland (Nydamsbåten från tiden omkring år 400), och i gravhögar vid Gokstad, Oseberg o. s. v. vid Kristianiafjorden (Gokstadsskeppet, Osebergsskeppet från vikingatiden; avbildningar av dessa fartyg såväl som av Nydamsbåten se t. ex. hos Montelius Sveriges historia s. 213, 332, 335).

3. Härpå fortsätter den latinska texten sålunda r. 6 ff:

est apud illos et opibus honos, eoque unus imperitat, nullis iam exceptionibus, non precario iure parendi.

opibus återger man här allmänt med »rikedom», vilket väl är riktigt. G. Ekholm anser dock (se bl. a. Eranos XXIV, 129 ff.), att ordet här icke betyder »rikedom», utan »makt». Men den förra betydelsen är särskilt hos Tacitus mycket vanligare än den senare. Härtill kommer, att någon klar motsats till *et opibus* i betydelsen »även makten», såvitt jag kan se, ej framträder. Det sannolika är väl, att enligt den vanliga uppfattningen orden *est apud illos et opibus honos* avse att framhålla motsatsen mellan svearnas uppskattning av rikedomen och germanernas i k. 5 omtalade allmänna ringaktning därav.

eoque unus imperitat. Meningen är väl, att enväldet låter förklara sig av rikedomens förslappande inverkan och försvagande av frihetskänslan.

nullis iam exceptionibus. non (*nemo, nullus*) *iam* = icke (ingen) mera, längre. För att förstå innebörden av *nullis iam exceptionibus* ha vi att erinra oss, att enligt Tacitus' framställning konungamakten hos germanerna i allmänhet var inskränkt (k. 7, 1 f. *nec regibus infinita aut libera potestas*), men att detta redan om goterna gällde endast med en viss modifikation (*trans Lugios Gotones regnantur, paulo iam adductius quam ceterae Germanorum gentes*, jfr ovan s. 249). Och ett liknande förhållande hos östgermanerna i allmänhet antydes väl genom orden: *omniumque harum gentium* (östgermanerna) *insigne rotunda scuta — — et erga reges obsequium*, se ovan s. 250. Beträffande nordgermanerna, spec. svearna, påstår sedan förf. k. 44, säkert med överdrift, att konungamakten hos dem var alldeles oinskränkt.

non precario iure parendi. precarius, som hör till *precari* »bedja», betyder »som erhålles genom böner, som man tigger sig till». Ordet användes ofta som juridisk term, och dess betydelse förklaras av juristen Ulpianus Dig. 43, 26, 1 sålunda: *precarium est, quod precibus petenti utendum conceditur tamdiu, quamdiu is qui concessit patitur*, alltså »vad som gives av nåd och därför kan återtagas, när det behagar givaren». *non precario iure* kan översättas »med ovillkorlig (obetingad) rätt». *iure parendi* betyder naturligtvis icke »rätt att lyda», det vore, som Müllenhoff säger (D. A. IV, 505), »ein wunderliches Recht», utan »rätt till lydnad», d. v. s. »att bliva åtlydd». *parendi* är genit. gerund., och gerundium, som är ett verbalsubstantiv, har i sig varken aktiv eller passiv betydelse. Om det i svenskan är att återgiva med en aktiv eller passiv verbalform, beror på sammanhanget. Vanligen är det aktivt (t. ex. *ars regendi difficilis est*), men kan också vara passivt, t. ex. Sall. Jug. 62 *cum ipse ad imperandum Tisidium vocaretur*, där *ad imperandum* är = »för att mottaga befallningar (bliva befalld)», ej »för att giva befallningar (befalla)».

Med den ende härskaren hos svearna, om vilken Tacitus här talar, menas Uppsalakonungen, som kallades *einvaldr* eller *einvaldshöfðinge* i förhållande till småkonungarna. Han upptog också skatt av hela folket för de stora offren. Detta väckte en hög föreställning om hans makt, och härpå synes Tacitus' uppgift om det absoluta enväldet grunda sig.

I själva verket var Uppsalakonungen lika litet som de germanska konungarna i

allmänhet någon envåldshärskare. Hans makt var liksom deras inskränkt av folkförsamlingen (tinget).

4. I slutet av kapitlet, från r. 8 lyder den latinska texten sålunda: *nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiscuo, sed clausa sub custode, et quidem servo, quia subitos hostium incursus prohibet Oceanus, otiosae porro armatorum manus facile lasciviunt: enimvero neque nobilem neque ingenuum, ne libertinum quidem armis praeponere regia utilitas est.*

Här anföres först som ytterligare bevis för, att svearna lydde under en envåldshärskare, den omständigheten, att vapnen hos dem ej voro allmänt tillgängliga utan bevakade av en slav. Vad Tacitus här berättar, är ganska egendomligt, och man vet ej bestämt, varpå det grundar sig. Man har förmodat, att förf. fått uppgifterna från sydgermaner, med vilka han kommit i beröring och som besökt Uppsala vid någon offerfest, då gudsfred rådde och vapen ej fingo bäras (jfr k. 40, 13, där det på tal om Nerthusfirandet heter: *clausum omne ferrum*). Att något allmänt förbud för svearna att bära vapen skulle existerat, är oantagligt.

I de med *quia* inledda satserna r. 10 f. lämnas en förklaring av, varför vapnen hos svearna ej voro i allmänt bruk utan stodo under uppsikt av en slav. Fritt bruk av vapnen ansågs enligt författaren överflödigt, därför att havet förhindrade plötsliga infall av fiender; härtill kom, att beväpnades händer, om de äro sysslolösa (*otiosae = si otiosae sunt*), lätt förfalla till självsvåld (excesser).

enimvero r. 11 kan fattas som på en gång motiverande och försäkrande = »ju förvisso».

regia utilitas = regis eller *regum utilitas*, adjektiv för genitiv såsom ofta, jfr t. ex. *patrius* för *patris* eller *patrum*.

I sista meningen framhålles, att konungen ej med fördel kunde anförtro uppsikten över vapnen varken åt en ädling eller en friboren eller ens en frigiven, utan endast åt en slav. Om de olika stånden i det germanska samhället jfr k. 25.

Till sist må erinras om, att man ställt den starka konungamakten hos svearna i sammanhang med konungens ställning som befälhavare för en stark sjömakt. På sjön utbildas lätt en starkare disciplin än på land. Särskilt framträder konungens maktställning i den för sjömaktens utveckling betydelsefulla institution, som kallas ledungen eller ledingen (fsv. *lēþunger*, isl. *leiðangr*), som innebar skyldighet för allmogen att årligen utrusta ett visst antal skepp och folk åt konungen. Se vidare Nerman a. st. s. 21 ff. och där citerad litteratur.

45.

1. Sedan Tacitus i föregående kap. talat om svearna, fortsätter han i k. 45 som förut i riktning mot norr och kommer då ut i Norra ishavet, vilket han skildrar i början av detta kap., r. 1—6: *Trans Suionas aliud mare, pigrum ac prope immotum, quo cingi cludique terrarum orbem hinc fides, quod extremus cadentis iam solis fulgor in ortus edurat adeo clarus, ut sidera hebetet; sonum insuper emergentis audiri formasque equorum et radios capitis aspici persuasio adicit. Illuc usque et — fama vera — tantum natura.*

trans Suionas »bortom = norr om svearna». *Suionas* ack. plur. med den grekiska ändelsen *-ās*, jfr *Helvaeonas* k. 43, r. 12. *aliud mare* »ett annat hav», nämligen än det förut i k. 44 omtalade, som är Östersjön, varemot *aliud mare* syftar på Norra ishavet, såsom också av den följande karakteristiken framgår. *pigrum, piger* om levande varelser = »trög, lat», om vatten »trögt flytande».

mare pigrum förekommer också i den geografiska exkursen om Britannien Agr. 10, där det närmast har avseende på havet norr om Britannien, som var beryktat för sina dimmor och ofta förekommande vindstilla. I Germ. k. 45 syftar väl *pigrum ac prope immotum* på istäcket i Norra ishavet. Även hos andra klassiska författare

nämnes det ifrågavarande orörliga havet. Av Pytheas, citerad av Strabo, kallas det *πεπηγυῖα θάλασσα* »det stelnade havet».

Likbetydande benämningar äro: *mare concretum* och *θάλασσα νεκρά* eg. »döda havet» (jfr *νεκρός* »lik»). Härmed är att jämföra kelt. lat. *morimarusa* (*mori-* släkt med *mare* och *marusa* med *morior*). Ett under medeltiden förekommande germ. namn är fht. *lebir-meri*, mht. *leber-mer* »mare congelatum».

quo cingi cludique terrarum orbem — —. Man föreställde sig havet bortom Skandinavien som slutet på världen, jfr Sen. Rhet. Suas. 1, 1 *ita est rerum natura: post omnia Oceanus, post Oceanum nihil.* — *cludi* för *claudi*, såsom t. ex. k. 34, 2.

I r. 3 vackla handskrifterna mellan *ortum* och *ortus*. Pluralen låter försvara sig, då det är fråga om en flere gånger upprepad företeelse (flere morgnar).

I *edurat* är *e* förstärkande.

Orden i r. 3 f. *extremus* — *hebetet* syfta tydligen på midnattssolen.

sonum insuper emergentis (sc. *e mari solis*) *audiri.* Det ljud, som här åsyftas, är det, som höres vid dagbräckningen, då vinden börjar susa. Man föreställde sig, att detta ljud längst i norr, där solens uppgångsställe tänktes ligga helt nära, härrörde från själva den uppgående solen.

formasque equorum et radios capitis aspici persuasio adicit. Föreställningen om solen som en gud åkande efter ett spann och med strålar kring huvudet var egentligen grekisk-romersk men ej heller främmande för nordborna. *persuasio* »övertygelse» här som ofta i det senare latinet »vidskeplig föreställning, övertro», jfr förf. Krit.-exeg. Bemerk. zu den kleinen Schriften des Tacitus 55.

r. 6 läser jag med handskrifterna *illuc usque et* (*fama vera*) *tantum natura* och fattar *fama vera* som parentes. Meningen är: ända dit och (ryktet är sant) blott så långt sträcker sig världen. Vidare motivering har jag givit Krit.-exeg. Bemerk. 111 f.

2. Sedan Tacitus i sin föregående framställning kommit så långt åt norr som möjligt, nämligen enligt hans egen mening ända till världens slut, vänder han nu om och går tillbaka till södra Östersjökusten, och medan han förut fortskridit från söder mot norr, inslår han nu en östlig riktning och nämner först ett öster om goterna boende folk: aestierna. Den latinska texten lyder r. 6 f. sålunda: *ergo iam dextro suebici maris litore Aestiorum gentes adluuntur.*

ergo förmedlar övergången från det föregående till den nya avdelningen i framställningen. Tankegången är: Alltså (eftersom världen nu är slut i norr) vänder jag åter till utgångspunkten. *iam* »nu vidare» hänför sig egentligen till slutet av k. 43: *trans Lugios Gotones regnantur.* Meningen är: nu följa vidare efter goterna aestierna.

dextro suebici maris litore. suebicum mare är Östersjön, en benämning, som blott förekommer hos Tacitus. Östersjön kallas av honom så, därför att dess kuster bebroddes av folk, som han räknade som sveber. Jfr k. 43, 9 *Suebiam* om det av sveber bebodda landet. Det svebiska havets högra strand är Östersjöns östra eller sydöstra kust, vilket följer därav, att Tacitus bör tänkas stå i trakten av Weichselns mynningar, vänd mot norr.

Aestiorum gentes betecknar efter all sannolikhet huvudsakligen de s. k. baltiska folken, som längre fram uppträdde fördelade i tre stammar: preussare, vilkas språk dock numera är utdött, litauer och letter. Namnet *Aestii*, som säkert är germanskt, (jfr fsv. *ester*, isl. *eistr*) synes ha tillagts dem av deras germanska grannar i väster. För övrigt har man med skäl antagit, att även skandinaviska, särskilt svenska, utvandrare (av vilka lämningar ännu fortleva i de s. k. estsvenskarna) varit inmängda bland balterna. Man har också karakteriserat aestierna som ett blandfolk, vars övre lager skulle ha bestått av »erövrande germaner», medan det undre utgjorts av balter (jfr W. Reeb Tacitus Germahia, 2. Aufl., Erläuterungen s. 57). Balterna innehade väl ursprungligen östra Östersjökusten ungefär från Pregel ända upp till Finska viken. Norra delen av detta område fråntogs dem dock sedermera av ett

finskt folk, på vilket namnet *Aestii, Aesti*, med yngre skrivning *Estii, Esti* (ester) övergick.

adluuntur r. 7. Aestierna omspolas, sköljas (av vågorna, havet). Som ofta, då ett nytt folk införes, betjänar sig förf. av ett förkortat uttryckssätt: begrepp sådana som sv. »finnas» eller »följa» utelämnas och som ensamt predikat sättes ett speciellare verb, som betecknar någon egendomlighet för det ifrågavarande folket. Det heter här: »alltså omspolas nu vidare aestiernas stammar av vågorna (havet)», i st. f. »alltså följa nu vidare aestiernas stammar, som omspolas av vågorna». Samma uttryckssätt har mött oss i det föregående, s. i slutet av k. 43 *trans Lugios Gotones regnantur* och början av k. 44 *Suionum hinc civitates — — — classibus valent* (jfr ovan s. 249 och s. 251).

3. Därpå karakteriseras aestierna (balterna) i ett par så lydande relativsatser (r. 7 f.):

quibus ritus habitusque Sueborum, lingua britannicae propior. Tacitus betraktar sålunda aestierna som sveber, alltså ett germanskt folk, och detta trots den stora olikheten i språkligt avseende mellan sveberna och aestierna. Tacitus' sagesman eller sagesmän, som antagligen besökt aestiernas land för bärnstenshandelns skull, hade tyckt sig finna, att aestiernas språk lät mera likt det britanniska än det svebiska. Detta måste förefalla underligt, då det britanniska språket icke hörde till den germanska språkstammen, utan till den keltiska. Nu för tiden lär man knappast kunna finna någon likhet mellan det britanniska språket och de baltiska. De baltiska språken äro bland de ålderdomligaste av de indoeuropeiska språken; tvärtom ha de keltiska undergått starkare förändringar än kanske några andra. Påståendet, att aestiernas språk i jämförelse med svebernas germanska stod närmare det britanniska, är, som sagt, ägnat att väcka förvåning. Men vi få komma ihåg, att på denna tid icke funnos några övade språkliga iakttagare. Också har Tacitus i sin etnografiska skildring endast här och där tagit hänsyn till språkliga företeelser. Emellertid tyder den här meddelade notisen på, att det fanns en i örat fallande språklig olikhet mellan aestierna och deras germanska grannar, något som förklaras därav att aestierna icke voro germaner utan balter.

4. Om aestiernas gudsdyrkan heter det vidare r. 8 f. *matrem deum venerantur.* Detta innebär, att aestierna dyrkade en gudinna, som av Tacitus genom en interpretatio romana identifieras med *Mater deum* eller *Magna mater.* Jfr den ovan i k. 40 omtalade fruktbarhetsgudinnan Nerthus, som av Tacitus identifieras med Terra mater, som också sammanföll med Magna mater.

5. r. 9 ff. fortsätter den latinska texten sålunda: *insigne superstitionis formas aprorum gestant; id pro armis omniumque tutela securum deae cultorem etiam inter hostis praestat.*

formas aprorum eg. »vildsvinsgestalter», jfr *formas equorum* 45, 4 f. (se ovan s. 254), d. v. här s. vildsvinsbilder, som buros som amuletter. Dylika skola även ha brukats av Magna maters präster. Och i likheten i förevarande avseende har man kanske att söka anledningen till identifikationen av den aestiska gudinnan med den romerska.

pro armis etc. *pro*, som betecknar, att amuletterna äro en fullgod ersättning för vapen och alla andra slags skyddsmedel, kan återges med »lika väl som».

Efter *pro armis* följer i handskrifterna *omniumque tutela*, vilket möjligen kan bibehållas, såsom Müllenhoff förordar. *omnium* är då att fatta som genitivus objectivus: »skydd mot allt» (jfr t. ex. 46, 16 *ferarum imbriumque suffugium* »tillflykt mot vilddjur och regn»), vilket blir detsamma som »alla slags skyddsmedel».

securum predikativt.

6. I r. 11 ff. fortsättes skildringen av aestierna sålunda:

rarus ferri, frequens fustium usus. Frumenta ceterosque fructus patientius quam pro solita Germanorum inertia laborant.

rarus ferri — — — usus: »bruket av järn (nämligen till vapen) är sällsynt». Jfr

om den relativa sällsyntheten av järn hos germanerna i allmänhet k. 6, 1 *ne ferrum quidem superest* etc. Vad balterna beträffar, så skildras de i motsats mot de krigiska germanerna som ett alltigenom fredligt åkerbrukarfolk (*pacatum hominum genus omnino* Jordanes Get. s. 63, 7 Momms.). De hade väl således ej mycket behov av järn till vapen.

frequens iustium usus. Här är att erinra om, att litauerna ännu i 14:e årh. förde krumstaven som vapen, och att ända in i senaste tid de litauiska och preussiska bydomarna burit krumstaven som tecken till sin värdighet.

frumenta ceterosque fructus. *Fructus* säges ju vanligen om trädens frukter, men kan även betyda jordfrukter. Så här, där ordet torde beteckna rotfrukter (rovor eller dyl.). Ackusativerna bero av *laborant*, och *laborare aliquid*, eg. »mödosamt arbeta på något» eller »mödosamt utarbeta, förfärdiga något», blir i detta sammanhang ungefär detsamma som »med möda odla».

patientius quam pro solita Germanorum inertia »tålmodigare (= uthålligare) än som står i (riktigt) förhållande till (*pro*)», eller »överensstämmer med germanernas vanliga lättjefullhet», fritt, »med en för germaner med deras vanliga lättjefullhet ovanlig uthållighet». Germanernas lättjefullhet i fråga om fredligt arbete har Tacitus i det föregående flerstädes betonat, jfr t. ex. k. 14, 15 ff., 15, 1 f., 26, 6 ff.

7. I r. 13 vidtager en exkurs om bärnstenen, som räcker nästan till kapitlets slut. Den börjar sålunda: *sed et mare scrutantur, ac soli omnium sucinum, quod ipsi glesum vocant, inter vada atque in ipso litore legunt*.

Subjekt till *scrutantur* är *Aestii*. *scrutantur* av *scrutari*, som är en avledning av *scruta -orum* »gammalt skräp», betyder eg. »rota i gammalt skräp», i överflyttad mening »söka, forska», med bibetydelsen av iver, noggrannhet. Ofta passar det att översätta *scrutari* med »genomsnoka»; så här, jfr Agric. 30, 18.

soli omnium, gen. *omnium* kan sägas förstärka *soli*, jfr Agr. 30, 19 f.

sucĭnum, substantiverat neutrum av adj. *sucinus*, som kommer av *sucus* »saft», är det latinska namnet på bärnstenen. Såsom av det följande framgår (jfr också Plinius Nat. hist. 37, 43), ansåg man redan i forntiden bärnstenen som saft eller kåda, avsöndrad av vissa träd.

quod ipsi glesum vocant. Bärnstenen hette alltså enl. Tacitus på aestiernas (balternas) eget språk *glēsum*. Det är väl också antagligt, att ordet brukades av aestierna, men det är då att betrakta som ett germanskt lånord. I de baltiska språken finna vi en annan benämning för bärnstenen (preuss. *gentars*, lit. *gentãras*). *glesum* (så bör man skriva, ej *glaesum*) är säkert ett germanskt ord och ansluter sig otvunget till germanskt ordförråd.

glēsum står i avljudsförhållande till fht. *glas* (avljudsväxlingen *ē:ă* är densamma, som framträder t. ex. i lat. perf. *sē-vi* : partic. *să-tus*) och betyder liksom detta senare eg. »det glänsande». Samma grundbetydelse hade sannolikt gr. *ἤλεκτρον*, varav lat. *electrum*, jfr *ἠλέκτωρ* »sol» o. s. v. Vad beträffar *bärnsten*, ty. *Bernstein*, så beror det på lågt. *bernen* med metates för *brennen* (jfr det eg. lågt. *bersten* i förhållande till mht. *bresten*, fht. *brestan*); detta namn har alltså avseende på bärnstenens brännbarhet och lättantändlighet, jfr nedan r. 27 f.

Av *glesum* är adjektivet *glesarius* avlett, jfr *insula glesaria*, den av Plinius Nat. hist. 37, 42 omtalade bärnstensön i Nordsjön. Huvudfyndorter för bärnstenen voro redan i forntiden dels Nordsjöns kuster, dels sydöstra Östersjökusten, särskilt landtungan Samland mellan Pregel, Frisches och Kurisches Haff. På Tacitus' tid torde den baltiska bärnstenen ha spelat huvudrollen, eftersom han blott nämner denna. Den hade väl också först kort förut blivit närmare bekant genom den romerske riddare, som under Nero omkring år 60 sändes från Carnuntum i Pannonien till Östersjökusten för att samla bärnsten och som skall ha återkommit med en stor mängd sådan (Plinius Nat. hist. 37, 45).

Redan tidigt utfördes från Norden (såväl Östersjö- som Nordsjöområdet) bärnsten till sydligare länder. Det äldsta exemplet härpå är väl den mängd bärnstenspärlor, som man påträffat i mykenska gravar och som man återfört till 2:a årtusendet f. Kr. Och sedermera förblev bärnstenen länge en av de viktigaste exportartiklarna från Norden. Som handelsväg mellan Nord- och Sydeuropa tjänade i forntiden dels havet utefter Germaniens, Galliens och Spaniens kuster, dels de stora mellaneuropeiska floderna, särskilt Rhen, Rhône, Elbe, Oder, Weichsel.

8. I r. 15 ff. fortsätter exkursen om bärnstenen sålunda:

nec quae natura, quaeve ratio gignat, ut barbaris, quaesitum compertumve; diu quin etiam inter cetera eiectamenta maris iacebat, donec luxuria nostra dedit nomen. ipsis in nullo usu; rude legitur, informe perfertur, pretiumque mirantes accipiunt.

nec quae natura sc. sit. Jfr k. 9, 4 *unde causa et origo peregrino sacro* sc. sit.

quaeve ratio gignat för *quave ratione gignatur*, poetiskt, med aktiv konstruktion för passiv, jfr *sepulcrum caespes erigit* för *sepulcrum caespite erigitur* k. 27, a. 1 (se ovan s. 221.).

I r. 18 f. vackla handskrifterna mellan *profertur* och *perfertur* (prefixen *pro-* och *per-*, vilkas förkortade former mycket likna varandra, förväxlas ofta i handskrifterna). Det är svårt att här säga, vilkendera läsarten som bör föredragas. Ur betydelsens synpunkt passa båda rätt väl: *profertur* = »föres fram till försäljning, föres ut i handeln», *perfertur* »föres ända fram (till avsättningsorten), till oss romare». Müllenhoff D. A. IV, 511 föredrager *profertur;* mig synes dock *perfertur* minst lika gott.

9. Exkursen om bärnstenen utmynnar r. 19 ff. i en förklaring av dess natur och ursprung, som inledes sålunda: *sucum tamen arborum esse intellegas, quia terrena quaedam atque etiam volucria animalia plerumque interlucent, quae implicata humore mox durescente materia cluduntur.*

sucum tamen, tankegången är: aestierna själva veta icke, vad bärnsten egentligen är. Dock är det lätt att inse, att den är ett slags saft eller kåda, avsöndrad av vissa träd.

Att bärnstenen ursprungligen varit ett flytande ämne, slutes av det kända förhållandet, att i densamma finnas inbäddade allehanda djur (myror, bin, flugor), vilka här och där (med vissa mellanrum) lysa igenom det genomskinliga ämnet (*interlucent*); invecklade i bärnstenen, medan den ännu var flytande, stängas de sedan, då ämnet hårdnar, inne.

De viktiga iakttagelser om bärnstenen, som Tacitus här meddelar, återfinnas även hos Plinius, Nat. hist. 37, 11, 46.

10. Därpå avslutas i r. 22 ff. exkursen om bärnstenen. Den första, rätt svårtolkade och omstridda, meningen lyder sålunda: *fecundiora igitur nemora lucosque, sicut Orientis secretis, ubi tura balsamaque sudantur, ita Occidentis insulis terrisque inesse crediderim, quae vicini solis radiis expressa atque liquentia in proximum mare labuntur ac vi tempestatum in adversa litora exundant.*

En förklaring av denna mening har jag redan för åtskilliga år sedan sökt giva i Minnesskrift till Prof. A. Erdmann s. 177 f., och vid vad jag där anfört håller jag ännu i allt väsentligt fast. Jag tror sålunda, att stället i handskrifterna är i huvudsak riktigt traderat, och de konjekturer, genom vilka man sökt förbättra texten (inskjutning av *et* framför *sicut Orientis secretis* r. 23 och strykning av *ac* framför *vi tempestatum* r. 26), kan jag ej godtaga. Ställets egentligen enda svårighet ligger i relativsatsen *quae — — — labuntur ac — — — exundant* r. 25 f. Relativet *quae* synes nämligen endast kunna hänföras till det föregående *nemora lucosque*, men relativsatsens innehåll passar ej in på dessa, utan endast på de ämnen (safter, kådor), som ur dem avsöndras och bilda bärnstenen. Det är ej lundarna eller deras träd, som flyta ut i havet, utan de safter, som träden innehålla. Nu har jag i min nyss citerade uppsats i Minnesskrift till Prof. A. Erdmann erinrat om, att det latinska relativ-

pronominet stundom hänför sig till ett i ett adjektivattribut till korrelatet liggande substantiviskt begrepp, jfr t. ex. Caesar Bell. gall. I, 40, 5 *servili tumultu, quos tamen aliquid usus ac disciplina — — — sublevarent*, där *quos* har avseende på det i *servili* ingående *servorum*. Jag har antagit, att ett liknande fall föreligger på det nu ifrågavarande stället.

fecundiora, attributet till *nemora lucosque* betyder eg. blott »mer än vanligt fruktbara», men har här säkerligen avseende på trädens i de ifrågavarande lundarna rikedom på safter eller hartser. I *fecundiora* ligger alltså det substantiviska begreppet »safter», och detta har föresvävat förf. vid relativsatsens konstruktion. *quae* har jag därför ansett mig kunna återgiva med »safter, som».

Till de särskilda uttrycken på det behandlade stället kan dessutom följande anmärkas:

fecundiora r. 22. Komparativen synes här beteckna en mer än vanligt hög grad: *fecundiora* = mer än vanligt fruktbara, d. ä. mer än vanligt rika på safter.

En komparativ av liknande art föreligger k. 30, 5 *duriora genti corpora*, varom se förf. Krit.-exeg. Bem. zu den kleinen Schriften des Tacitus s. 108 f.

r. 23 f. *sicut Orientis secretis, ubi tura balsamaque sudantur. secretis* dat. styrd av det följande *inesse* liksom också *insulis terrisque* i nästa rad.

Orientis secreta är »Österns (Österlandets) avskilda, avsides liggande trakter», jfr k. 41, 1 *secretiora Germaniae* (se ovan s. 244). *Orientis secreta* åsyftar här vissa delar av Arabien, Syrien och Palestina, varifrån man fick rökelse och balsam.

ubi tura balsamaque sudantur. Handskrifterna vackla mellan *sudant* och *sudantur*. Vilketdera som är det ursprungliga, är mycket svårt att avgöra. Dels förväxlas nämligen ofta passiva former på *-ur* och aktiva, i det att ändelsen *-ur* plägade angivas medelst ett förkortningstecken (~), som avskrivarna lätt förbisågo, resp. tillsatte, dels kan »något framtränger som svett, något utsvettas» på latin uttryckas såväl med *aliquid sudatur*, motsvarande ett aktivt *sudare aliquid* (*durae quercus sudabunt roscida mella* Verg. Buc. 4, 30), som med *aliquid sudat* (jfr *sudantia ligno balsama* Verg. Georg. II, 118 f.). Härpå följer i r. 25 den ovan avhandlade, med *quae* inledda tvåledige relativsatsen. Om *quae* är tillräckligt talat ovan s. 257 f.

vicini solis radiis expressa. Av kapitlets början framgår, att solen i yttersta norden ansågs befinna sig särskilt nära jorden.

11. I r. 27 ff. tillfogas ytterligare följande notis om bärnstenen:

si naturam sucini admoto igni temptes, in modum taedae accenditur alitque flammam pinguem et olentem; mox ut in picem resinamve lentescit.

Som redan i det föregående s. 256 antytts, talas här om bärnstenens brännbarhet och lättantändlighet, två för densamma karakteristiska egenskaper, som också gett den namnet bärnsten = Brennstein.

r. 28. *olentem* pregnant = starkt luktande.

r. 29. *lentescit* av *lentus*, som icke blott betyder »långsam» utan också »seg». Det föregående *in picem resinamve* anger resultatet, vad bärnstenen blir till genom den av *lentescit* angivna processen, jfr t. ex. k. 23, 1 f. *in quandam similitudinem vini corruptus* (se ovan s. 179), 44, 4 *in ordinem* väl eg. »så att en rad uppstår». *resina* är ett grekiskt ord = ῥητίνη.

12. K. 45 avslutas med ett märkligt meddelande om ett dunkelt folk, som säges gränsa omedelbart till svionerna. Det heter r. 30—32: *Suionibus Sit(h)onum gentes continuantur. Cetera similes uno differunt, quod femina dominatur: in tantum non modo a libertate sed etiam a servitute degenerant.* Åtskilliga utgivare ha velat flytta denna passus till slutet av k. 44 eller efter k. 45, 6. Vissa omständigheter kunna synas tala för denna transposition, men annat talar mot den. Det torde därför vara säkrast att behålla ifrågavarande passus på det ställe, där den är traderad i handskrifterna.

Om sitonerna, som i litteraturen endast äro omnämnda på detta ställe, veta vi ingenting med säkerhet. Lundström har i en uppsats om sithonerna (Xenia Li-

deniana, Stockholm 1912, s. 266 ff.) framställt den meningen, att de skulle vara identiska med Finlands (och eventuellt den estländska kustens) svenska befolkning och representera »den första, förhistoriska utvandrarströmmen från Sverige». Denna åsikt har vunnit mycket bifall; jag har dock ej kunnat fullständigt övervinna de betänkligheter, som jag gjort gällande i Eranos XIII, 32 f. De ha ej heller genom Karstens anmärkningar i uppsatsen »Varifrån har Finlands svensktalande befolkning kommit?» (Helsingfors 1920) blivit fullt hävda. Jag anser fortfarande det ifrågavarande stället oklart.

r. 30, 31. *cetera similes* (sc. *Suionum*) *uno differunt, quod femina dominatur.* Här möter oss den beryktade passagen om kvinnoväldet, vilken varit föremål för flere olika tolkningar. Lönborg (i sin avhandling om Adam av Bremen 136) och i likhet med honom Lundström på nyss a. st. anse, att orden i fråga blott skulle avse ett tillfälligt förhållande. Men som jag framhållit i Eranos XIII, 33, synes sammanhanget klart visa, att Tacitus uppfattat kvinnoregementet som en varaktig och för sitonerna karakteristisk institution. Han konstaterar hos goter, svear och sitoner ett gradvis fortgående sjunkande av friheten. Sitonerna, som behärskas icke av en man, utan av en kvinna, finner han stå lägst. Under sådana förhållanden kan det om sitonerna använda uttrycket *femina dominatur* näppeligen ange något tillfälligt, lika litet som uttrycket *unus imperitat* (44, 7) om svearna.

En annan uppfattning av *femina dominatur* har nyligen framställts av A. Noreen i Fornvännen 1920 (s. 33). Han översätter *femina dominatur* med »kvinnan = kvinnorna (kvinnokönet) dominerar». Häri skulle ligga ett uttryck för Tacitus' häpnad över den i hög grad gynnade ställning, som kvinnan intog enligt gammal svearätt, särskilt sådan den framträder i den för Finland i historisk tid gällande Hälsingelagen, i jämförelse med förhållandet i götarätten och den senare svenska rikslagstiftningen. Denna motsats skulle ha förefunnits redan på Tacitus' tid och kvinnans emancipation då varit allra längst framskriden i Finland. Men denna Noreens tolkning synes mig mycket tvivelaktig. Sing. *femina* förekommer hos Tacitus knappast någonstädes i bet. »kvinnorna, kvinnokönet», utan det betyder »en kvinna». *dominatur* har, liksom *unus imperitat* 44, 7, avseende på styrelsesättet. Om kvinnoemancipation kan här knappast vara fråga. Den gamla åsikten, att sitonerna skulle vara identiska med de s. k. kvänerna och att association av dessas namn med det germ. ordet för *kvinna* (got. *qēns, qinō* etc.) skulle givit upphov åt uppgiften om kvinnoregementet, är osäker och numera av många övergiven.

r. 31, 32. *in tantum non modo a libertate sed etiam a servitute degenerant.* *degenerant* = *degeneres sunt* »de äro vansläktade» anger ett i närvarande tid kvarstående resultat av en föregående handling. Konjekturen *degenerarunt* för *degenerant* är överflödig. Jfr k. 42, 4.

46.

1. Av slutkapitlet i Germania ägnar förf. huvuddelen (r. 1—22) åt några folk, om vilkas germanska börd han var mer eller mindre tveksam: *Peucīni, Venet(h)i* (*Venedi*) och *Fenni*. Kapitlets inledning lyder i den latinska texten sålunda: *Hic Suebiae finis. Peucinorum Venet(h)orumque et Fennorum nationes Germanis an Sarmatis ascribam dubito.*

Suebia kallas det av sveber bebodda landet (jfr k. 45, a. 2, s. 254). Vid uppräkningen av de sedan nämnda folken fortskrider Tacitus som i allmänhet från söder till norr. Sydligast bodde alltså peucinerna. De voro en avdelning av bastarnerna (Bastarnae, Basternae) och hade fått sitt namn av den i Donau nära mynningen belägna ön *Peuce* (*Πεύκη*) »furuön», vilken de besatt.

Bastarnerna voro utan tvivel ett germanskt folk, ehuru de tidigt skilt sig från germanernas huvudmassa. De utbredde sig i landet öster om Karpaterna, som också kallades Alpes Bastarnicae, och ända bortom Dnjestr. De nämnas i historien ti-

digare än något annat germanskt folk. I förra delen av 2:a årh. f. Kr. hade konung Perseus av Macedonien kunnat vinna deras hjälp mot romarna, men gick genom sin girighet miste därom; längre fram betjänade sig emellertid Mithradates i kampen mot romarna av bastarniska legotrupper. Bastarnerna voro som germanerna i allmänhet ett mycket krigiskt folk. Plutarchus säger i sin levnadsteckning över Aemilius Paulus k. 12 om dem, att de icke förstodo sig på åkerbruk eller sjöfart eller boskapsskötsel, utan blott övade ett värv och en konst: *μάχεσθαι καὶ κρατεῖν τῶν ἀντιταττομένων*. Som bundsförvanter till dakerna synas bastarnerna framträda på det av Trajanus till förhärligande av segern över dakerna uppförda Adamklissimonumentet i Dobrudscha.

Emellertid förlorade bastarnerna i den främmande omgivning, vari de levde, jämförelsevis snart sin nationalitet. Men ännu i bysantinsk tid erinra om dem två kastell *Βαστέρναι* söder om Donau på bulgariskt område. — Efter peucinerna nämnas Venet(h)i (veneterna eller venderna), såsom de slaviska folken av germanerna benämndes. Namnet skrives i Germaniahandskrifterna dels med *th*, dels med *t*, jfr t. ex. växlingen *Gothi: Goti*. *th* och *t* återge båda germ. þ. Men därjämte förekommer en s. k. Vernersk växelform med *d* eller rättare ð, jfr *Venedi* (hos Plinius d. ä.), gr. *Οὐενέδαι*, ags. *Winedas*. Se vidare om detta folk nedan. Av de tre i början av k. 46 avhandlade folken nämnas till sist Fenni, d. ä. finnarna, vilka alltså böra ha bott nordligare än Peucini och Venet(h)i. Se vidare nedan.

r. 2. *Sarmatis*, se om dessa ovan k. 1, a. 5. Efter *dubito* sätter jag punkt.

2. Sedan vidtager r. 2 ff. en med *quamquam* inledd sats, som bäst föres tillsammans med det följande: *Quamquam Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone cultu, sede ac domiciliis ut Germani agunt* (jfr Müllenhoff D. A. IV, 515). De fyra orden *sermone cultu sede ac domiciliis* bilda tvenne grupper; i den första gruppen saknas bindeord; på den asyndetiska gruppen följer sedan en grupp med två genom *ac* förbundna ord. Här som ofta är förf:s strävan efter omväxling i uttryckssättet märkbar.

sede ac domiciliis. *sede* har avseende på att germanerna icke levde som nomader, utan hade fasta boplatser (jfr *domos figunt* om Venet(h)i r. 9.). *domiciliis* synes syfta på deras husbyggnader.

3. I r. 4 ff. fortsättes karakteristiken av peucinerna, enligt handskrifterna, i följande ordalag: *sordes omnium ac torpor procerum; conubiis mixtis nonnihil in Sarmatarum habitum foedantur*.

Det synes ej nödigt att här göra någon ändring i handskrifternas läsart, jfr Müllenhoff på nyss a. st. — *sordes omnium* »orenlighet tillhör (är kännetecknande för) alla», alltså icke blott barnen, jfr k. 20, 1 f., där det beträffande germanerna i allmänhet heter om barnen: *in omni domo nudi ac s o r d i d i — — — excrescunt. torpor procerum. procerum* syftar på hövdingarna och deras hird. Att dessa hos germanerna i fredstid i allmänhet levde i slö overksamhet, är framhållet i början av k. 15; även i nu nämnda avseende liknade således peucinerna germanerna i allmänhet. Först i nästa mening anföres skälet, varför Tacitus dock tvekar att räkna dem som germaner: deras beblandelse med sarmaterna, som i viss mån vanställt deras utseende.

in Sarmatarum habitum foedantur »de vanställas till sarmaternas utseende», »så att de komma att likna sarmaterna»; *in* betecknar resultatet, jfr t. ex. *in picem resinamve lentescit* 45, 28 f. (se ovan s. 258).

4. I r. 6 ff. talar förf. sedan om *Venet(h)i*. Om dessa anmärkes först: *Venet(h)i multum ex moribus traxerunt. ex moribus* bildar motsats mot det föregående *habitum* »utseendet» eller »kroppsbeskaffenheten». Medan peucinerna genom beblandelse med sarmaterna till utseendet eller kroppsbeskaffenheten kommit att i ej obetydlig grad likna dessa, hade Venet(h)i även upptagit mycket av deras (sarmaternas) seder.

Venet(h)i, Venedi (vender) kallades, som redan ovan anmärkt, slaverna av sina germanska grannar, som också givit balterna namnet aestier. Namnets ursprung är dunkelt. Att märka är, att det förekommer på flere olika ställen i Europa,

fastän i allmänhet något historiskt sammanhang mellan de så benämnda folken ej låter påvisa sig. Sålunda funnos veneter vid nordvästra ändan av Adriatiska havet, där namnet fortlever i landskaps- och stadsnamnet Venetia (it. Venezia). De där boende veneterna torde ha varit ett illyriskt folk, besläktat med nutidens albaneser. Vidare omtalas veneter i södra Bretagne, och Bodensjön kallades i forntiden Lacus Venetus, en benämning som väl förutsätter ett folknamn Veneti.

Om de i k. 46 omtalade *Venet(h)i* voro identiska med slaverna, får man antaga, att det vendiska urhemmet sammanföll med det slaviska. Detta har man sökt kring mellersta och övre Dnjepr (eller Borysthenes, som floden hette i forntiden). Men härifrån hade slaverna tidigt utbrett sig åt väster och nordväst ända till Weichsel. Enligt Tacitus' framställning i k. 46 ha vi att tänka oss dem som boende mellan Peucini och Fenni, norr om de förra och söder om de senare. Deras område synes alltså på denna tid ha varit beläget ungefär i Volhynien och östra Polen. Längre fram utbredde de sig över Tyskland ända bortom Elbe och Saale. Men här råkade de i strid med tyskarna, en strid som i stort sett slutade med tyskarnas seger. Minnen av det slaviska väldet i Tyskland fortleva emellertid i vissa ortnamn, t. ex. de på *-ow*, varjämte också slaviskt språk hållit sig kvar här och där i Tyskland, i synnerhet i Lausitz vid övre Spree (lausitziskan eller, som den vanligen kallas, sorbiskan).

5. Som bevis för att Venet(h)i upptagit mycket av sarmaternas seder anföres r. 7 f.: *nam quicquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigitur latrociniis pererrant.* Sarmaterna voro lystna efter byte och idkade gärna röveri; så också Venet(h)i.

silvarum ac montium. Några berg av betydenhet funnos knappast i det mellan Peucini och Fenni belägna området (det synes ju väsentligen vara frågan om Polen och den närbelägna delen av Ryssland).

6. Vidare heter det i r. 8 ff.: *hi tamen inter Germanos potius referuntur, quia et domos figunt et scuta gestant et pedum usu ac pernicitate gaudent: quae omnia diversa Sarmatis sunt in plaustro equoque viventibus.*

hi »de nu nämnda» torde syfta såväl på *Peucini* som på *Venet(h)i*. Peucini och Venet(h)i är förf. benägen att räkna som germaner trots den starka påverkan de rönt från sarmatiskt håll. Ett bevis för deras germanska härkomst finner han i deras levnadssätt.

r. 9. *domos figunt* »de hava fasta bostäder», eg. »de fästa, fastslå sina hus» (jfr i svenskan »slå ned sina bopålar»). Germanerna hade vid denna tid för längesedan hunnit över nomadstadiet. *et scuta gestant.* Det var germansk sed att använda skölden som försvarsvapen, däremot heter det om de sarmatiska roxolanerna Hist. I, 79 *neque enim scuto defendi mos est.*

et pedum usu ac pernicitate gaudent. Även härigenom betecknas en motsats mellan germaner och sarmater. De förra funno en glädje i att bruka sina egna fötter och i deras snabbhet. De senare däremot, som vanligen färdades ridande eller åkande, använde sina hästars fötter.

r. 10. *quae omnia diversa Sarmatis sunt. diversus* »avvikande, skiljaktig» konstrueras i den klassiska prosan med *a* och abl., i poesi och efterklassisk prosa även med dat. *Sarmatis* står här med ett förkortat uttryckssätt för *Sarmatarum moribus*, jfr t. ex. Agr. 24, 9 f., där det om Hibernien (Irland) heter: *solum caelumque — — — haud multum a Britannia differunt* (Hiberniens) »jordmån och klimat skilja sig icke mycket från Britannien» i st. f. »från Britanniens»; Caesar Bell. gall. 6, 27, 1 *consimilis capris figura* »en kroppsform, som liknar getter» i st. f. »getters» (s. k. comparatio compendiaria).

in plaustro equoque viventibus. plaustrum »vagn», spec. »lastvagn», jfr t. ex. Hor. Epist. II, 2, 74, där det på tal om trängseln på Roms gator heter: *tristia robustis luctantur funera plaustris* »sorgliga likprocessioner brottas med grova lastvagnar».

Dessa vagnar tjänade de kringströvande sarmaterna som hus, i vilka kvinnor och barn och bohag medfördes. Jfr de sarmaterna närstående skyterna, om vilka det heter Hor. Od. III, 24, 10 *quorum plaustra vagas rite trahunt domos* »vilkas vagnar enligt sedvänjan draga de flyttande husen». Sarmater och skyter kallades därför ἁμαξόβιοι (av ἅμαξα »vagn» och βίος »liv»). Men även de germanska folken plägade medföra sådana vagnar, när de voro ute på vandring, så t. ex. cimbrerna. Sarmaterna använde, som sagt, vagnar för att transportera hustrur och barn, men själva plägade de rida, jfr *equoque*.

7. I r. 11 kommer förf. slutligen till det tredje av de i kapitlets början uppräknade folken: Fenni, d. ä. finnarna. Om detta folk är att räkna som germanskt eller sarmatiskt, är en fråga, som förf. ej särskilt diskuterar. Han torde ha menat, att den följande skildringen av finnarnas levnadssätt tillräckligt bevisar deras icke-germanska ursprung. Finnarna synas vi enligt Tacitus' framställning ha att tänka oss som boende norr om Venet(h)i (jfr ovan s. 261), kanske i Östersjöprovinserna, söder om Finska viken. Annars kan man förmoda, att de finsk-ugriska folkens urhem legat i det inre Ryssland kring Volga.

Tacitus är den förste författare, som nämner Fenni, liksom han är den förste, som omtalar Suiones. Namnet Fenni är till sitt ursprung dunkelt. Vanligen sammanställer man det med verbet *finna*, got. *finpan* o. s. v. Den germanska grundformen för *Fenni* antages i allmänhet vara *fenpn-*, varav med regelrätt förlust av þ mellan de båda nasalerna: *fenn-*, *finn-*. Den egentliga betydelsen skulle vara »vandrarefolk» (jfr fht. *fendo* av *fanþian-* »fotgängare») eller »finnare-, samlarefolk». Även har man betraktat folknamnet finnar som sekundärt i förhållande till landsnamnet Finland, vilket skulle innehålla ett gammalt terrängnamn, besläktat med det tyska bergsnamnet *Finne*.

Förf. talar vidare (r. 11 ff.) om finnarnas kulturella ståndpunkt, vilken skildras som mycket primitiv. Skildringen inledes sålunda: *Fennis mira feritas, foeda paupertas: non arma, non equi, non penates; victui herba, vestitui pelles, cubile humus; sola in sagittis spes, quas inopia ferri ossibus asperant.*

Denna mening kan sägas vara typisk för Tacitus' stil: verben äro utelämnade i huvudsatserna, satsleden asyndetiskt uppradade; härtill komma anaphora och alliteration.

mira feritas. mirus tjänar ofta att beteckna en mycket hög grad, det kan då återges med »utomordentlig, ovanlig» eller något dyl. Så här och t. ex. Agric. 6 *vixeruntque mira concordia* »de levde i utomordentlig (sällspord) endräkt». Jfr för övrigt det förstärkande *mirum quam, mirum quantum*, t. ex. *id mirum quantum profuit ad concordiam civitatis* (Livius II, 1, 11).

foeda paupertas. foedus »vederstygglig» har här avseende på den smuts, det snusk (*sordes*), som ofta följer med fattigdomen. *non arma* »de hava ej vapen», i eg. mening, d. v. s. av samma art som romare och germaner, jfr vad nedan r. 13 f. säges om finnarnas pilar med spetsar av ben. *non equi.* Som en ersättning för hästar kunde renarna betraktas, men dessa djur synes Tacitus ej ha känt till. *non penates, penates* »husgudar», här som ofta i den överflyttade betydelsen »hem, hus och hem». I *non penates* ligger, att *Fenni* icke hade några fasta bostäder. *victui herba, victui* dat. finalis liksom det följande *vestitui.* Men sedan avlösas de finala dativerna av en predikativ nominativ: *cubile humus.* Samma konstruktionsväxling förekommer hos Cicero Tusc. V, 32, 90: *mihi amictui est scythicum tegimen, calciamentum solorum callum, cubile terra, pulpamentum fames. herba* »örter»: singularis av växtnamn användes ofta kollektivt (*viola* »violer», *rosa* »rosor» o. s. v.), och detsamma gäller om släktnamnet *herba.* Säkert är här fråga om vilda örter, som ju ofta bland mindre civiliserade folk tjänade som ett billigt födoämne. Jfr Plinius Nat. hist. 21, 86 *herbae sponte nascentes, quibus pleraeque gentium utuntur in cibis* »av sig själva växande (=vilda) örter, som många folk använda till föda» (eg. »bland sina födoämnen»). du Mesnil har i st. f. handskrifternas *herba* genom konjektur insatt *fera*, vilket är onödigt. *vestitui*

pelles är alldeles parallellt med det föregående *victui herba. sola in sagittis spes. sola* har en handskrift (E., Aesinas), de övriga *solae*. Denna läsart har givit anledning till ändring av *spes* till *opes* (Meiser). Men *spes* kan här som på flere andra ställen hos Tacitus vara pluralis. Man behöver i sådant fall ej insätta *opes*. Vad beträffar inskjutningen av *in sagittis* mellan *sola* (*solae*) och *spes* jfr förf. Krit.-exeg. Bemerk. zu den kleinen Schriften des Tacitus s. 102, där jag bland annat jämfört Tac. Ann. VI, 34, 5 f. *atque illis* (Parthis) *sola in equite vis*. Finnarna voro berömda som bågskyttar. *quas* (sagittas) *inopia ferri ossibus asperant*, eg. »som de göra skarpa medelst ben», d. ä. »som de förse med spetsar av ben». Tacitus' skildring av Fenni går, som redan ovan (s. 262) antytt, ut på, att de stodo på ett mycket lågt kulturstadium, eller med andra ord, att de voro ett slags vildar. Icke minst betecknande i detta avseende är vad han här uppger, att de av brist på järn gjorde sina pilspetsar av ben, som vanligt var under stenåldern, då man ännu ej kände bruket av metaller. Man är dock numera allmänt ense om, ett finnarna på den tid, då Tacitus skrev Germania, måste ha stått betydligt högre i kulturellt avseende, än hans beskrivning ger vid handen. Härom vittna bl. a. en mängd från germanskt och baltiskt håll mycket tidigt av finnarna upptagna lånord. En förklaring till att Tacitus sätter finnarnas kulturstadium så lågt har man ofta, ej utan sannolikhet, sökt däri, att han förväxlat finnarna med lapparna, en förväxling som låg nära till hands och även annars förekommer. Lappar voro ju också, som allmänt erkänt, de av åtskilliga gamla författare omtalade s. k. skridfinnarna i norra Skandinavien (om namnets växlande, delvis på förvanskning i handskrifterna beroende former se t. ex. Müllenhoff D. A. II, 41). Skridfinnarna hade sitt namn »skridfinnar» eller glidfinnar därav, att de fortskaffade sig på skidor. Om denna rörelse användes nämligen verbet *skrîda*, ty. *schreiten*. Skridfinnarna skildras som stående på ett primitivt kulturstadium, ungefär som Fenni hos Tacitus.

8. I r. 14 ff. fortsättes skildringen av finnarnas levnadssätt sålunda: *idemque venatus viros pariter ac feminas alit; passim enim comitantur partemque praedae petunt. nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium quam ut in aliquo ramorum nexu contegantur: huc redeunt iuvenes, hoc senum receptaculum.*

Finnarna beskrivas som ett jägarfolk, och icke blott männen utan även kvinnorna skola ha deltagit i jakten (detsamma meddelas om skridfinnarna).

passim enim comitantur, sc. viros feminae. *infantibus: infans* står här i sin ursprungliga bet. »spätt barn» (eg. »en som icke kan tala», av *in* privativum och *fari*). *ferarum imbriumque* gen. object. beroende av det följande *suffugium*, jfr k. 16, 12 *suffugium hiemis* och 45, 10 *omniumque tutela* »skydd mot allt» (se ovan s. 255).

in aliquo ramorum nexu »i ett slags flätning av grenar». Härmed avses förmodligen ett slags riskojor, någonting analogt med lappkåtorna.

9. I r. 18 ff. talas om finnarnas förnöjsamhet med sin lott och deras frihet från behov. Det heter: *sed beatius arbitrantur quam ingemere agris, illaborare domibus, suas alienasque fortunas spe metuque versare; securi adversus homines, securi adversus deos rem difficillimam assecuti sunt, ut illis ne voto quidem opus esset.*

sed beatius arbitrantur »de anse det (detta levnadssätt) lyckligare».

ingemere agris »sucka över (på) åkrar (*agris* dat.), gå och sucka som jordbrukare», jfr Verg. Georg. 1, 45 f. och Hor. Ep. 1, 7, 85, där det heter om jordbrukaren *immoritur studiis* »han dör under sitt arbete», d. v. s. »han släpar ihjäl sig». Analogt är det följande *illaborare domibus* »arbeta på hus, ansträngа sig med att bygga hus».

suas alienasque fortunas spe metuque versare. versare betyder väl här ej »överväga, betänka», såsom det av somliga, t. ex. Müllenhoff och Schwyzer, översättes, utan snarare är det = »sätta i rörelse, sätta i omlopp»: *fortunas versare* är »sätta gods, pengar i omlopp, sätta om pengar», jfr substantivet *versura* i betydelsen »omsättning», »lån som upptages för att betala ett annat». *spe metuque* abl. modi, som i efterklassiskt latin ofta användes även av substantiv utan attribut. *spe me-*

tuque betecknar de känslor, som behärska den spekulerande affärsmannen: hopp om förtjänst och fruktan för förlust.

securi adversus homines, securi adversus deos. adversus »gentemot» utan bibetydelse av fientlighet, såsom ej sällan även i klassisk prosa. Genom sin fattigdom hade *Fenni* intet att frukta vare sig av gudar eller människor.

r. 21 står det starkare hänvisande *ille* i st. f. *is*. Jfr t. ex. k. 2, 9 *celebrant carminibus antiquis, quod unum apud illos memoriae et annalium genus est* och andra i E. Wolffs senaste upplaga av Germania s. 123 anförda ställen.

(*ut illis*) *ne voto quidem opus esset*. Frihet från behov var enligt vissa filosofiska skolors åsikt ett eftersträvansvärt, men svårupphinneligt ideal. Tacitus' tendens att idealisera kulturlösa naturfolk, vilken ofta gör sig märkbar i Germania, framträder i fråga om Fenni särskilt tydligt.

En god analys av Tacitus' skildring av Fenni ger E. Flinck i uppsatsen Suomalaisten ensimäinen maininta historiassa »Finnarnas första omnämnande i historien» (i tidskriften Aika 15, 1921). Han framhåller i synnerhet, att Tacitus' uppgifter om Fenni icke innehålla något nytt utöver dem, som funnos om naturfolken i allmänhet. Här som ofta rör sig Tacitus med allmänt litterärt vandringsgods.

Flincks på finska skrivna uppsats har för mig godhetsfullt tolkats av fil. lic. Erland Hjärne.

10. Till sist kastar förf. i slutkapitlet i Germania en hastig blick på sagolandet ytterst i nordost. Den latinska texten lyder (r. 22—24): *cetera iam fabulosa: Hellusios et Etionas ora hominum vultusque, corpora atque artus ferarum gerere: quod ego ut incompertum in medium relinquam.*

Den i accus. cum inf. konstruerade satsen *Hellusios et Etionas ora hominum — — — gerere* kan fattas som beroende av ett i det föregående *fabulosa* liggande *fabulosum est*. Härledningen och betydelsen av namnet *Hellusii* är ej säkert känd. Schwyzer s. 104 f. jämför, under framhållande av att det början *h* kan vara etymologiskt värdelöst, gr. *ἔλλός* av **ἑλνός* »hjortkalv», ty. *Elen, Elentier* o. s. v. och översätter *Hellusii* med »die Hirschartigen». Möjligt, men osäkert. I det med *Hellusios* förbundna namnet vackla handskrifterna mellan *Etionas* och *Oxionas*. Vilkendera namnformen som är den ursprungliga, har ej kunnat säkert avgöras. Av båda hava etymologiska tydningar givits, vilka dock äro rätt tvivelaktiga. *Etiones* har man sammanställt med fsv. *ætun*, fisl. *jǫtunn* »jätte». *Oxiones* åter har man förbundit med sv. *oxe*, ty. *Ochs: Oxiones* skulle betyda »oxmänniskorna», vilket skulle stämma med den följande uppgiften, att dessa människor hade *corpora atque artus ferarum*. Allehanda underliga företeelser (miracula), bland annat gestalter utgörande ett mellanting mellan människa och djur (*ambiguas hominum et beluarum formas*), sade sig Germanicus' stormdrivna soldater ha sett i Nordsjön (Ann. II, 24). Annars förlade historici och geografer dylika märkvärdiga varelser mest till jordens yttersta utkanter, såsom här (i k. 46) är fallet. Det är troligt, att någon verklighet ligger bakom dessa historier. Man har bl. a. antagit, att den av djurhudar bestående beklädnaden framkallat intrycket av djur.

i *quod ego ut incompertum in medium relinquam.* Så handskrifterna; Halm har st. f. *in medium* insatt *in medio*, vilket upptagits av somliga utgivare, utan tvivel med orätt. *in medium relinquere* citerar Gellius Noct. att. 17, 2, 11 från annalisten Claudius Quadrigarius och tillägger: *probabilius significantiusque sic dici videbitur, si quis ea verba non incuriose introspiciat.* Även annars möter oss understundom under alla språkets perioder *in* med ack., där vi skulle vänta *in* med abl., och tvärtom (jfr t. ex. Kühner-Stegmann Satzlehre I, 588 ff., Leumann-Hofmann Lat. Gramm. 538, ζ).